НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ
ЦЕНТАР ЗА ИСТРАЖИВАЊА
Одељење за платни биланс

Макроекономски ефекти помоћи и дознака

Аутор: Михаило Николић

Маја 2006

Народна банка Србије
National Bank of Serbia

РАДНИ ПАПИРИ **бр. 4**

За ставове изнете у радовима у оквиру ове серије одговоран је аутор и ставови не представљају нужно званичан став Народне банке Србије.

The views expressed in the papers constituting this series are those of the author, and do not necessarily represent the official view of the National Bank of Serbia.

НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ

Београд, Краља Петра 12,

Тел.: 011/3027-100

Београд, Немањина 17,

Тел.: 011/333-8000

www.nbs.rs

THE NATIONAL BANK OF SERBIA

Belgrade, 12 Kralja Petra Street,

Telephone: (381 11) 3027-100

Belgrade, 17 Nemanjina Street,

Telephone: (381 11) 333-8000

www.nbs.rs

САДРЖАЈ

	Стр.
Резиме	3
1. Промене у структури укупних финансијских токова у земље у развоју	4
2. Помоћ	5
2.1. Промене у структури извора и намена помоћи	5
2.2. Ефикасност помоћи	8
2.2.1. Ефекти помоћи на привредни раст	9
2.2.2. Негативни ефекти помоћи на политику девизног курса и кретање и структуру извоза	11
3. Дознаке	13
3.1. Узроци, детерминанте и перспективе дознака	13
3.2. Извори и методологија прикупљања података	14
3.3. Потреба смањивања трошкова трансфера и коришћења неформалних канала трансфера	16
3.4. Прилагођавање регулаторног режима	17
3.5. Остале мере за стимулисање дознака	17
3.6. Ефекти дознака	18
3.6.1. Ефекти дознака на смањивање сиромаштва	18
3.6.2. Ефекти дознака на потрошњу	20
3.6.3. Ефекти дознака на инвестиције	21
3.6.4. Ефекти дознака на кретање девизног курса и извоза	23
3.6.5. Ефекти дознака на привредну активност	24
4. Улога помоћи и дознака у одржавању спољне равнотеже Србије	26
4.1. Дугорочне потребе за финансирањем	26
4.2. Улога помоћи у одржавању спољне равнотеже и модалитети њеног коришћења	28
4.3. Улога дознака у одржавању спољне равнотеже	32
4.4. Утицај помоћи и дознака на привреду Србије	34
5. Закључци	38
Литература	42

Резиме

Помоћ и дознаке представљају облике трансфера захваљујући којима земље кориснице могу да се изолују од кретања на светском тржишту, мада дознаке могу одражавати и економске поремећаје из земаља из којих потичу. Оне омогућавају креирање девизних резерви земље независно од конкурентности, тј. перформанси њене привреде. Њихови иницијални ефекти се пре свега испољавају на девизном тржишту и тржишту радне снаге, делујући превасходно у смеру апресијације девизног курса и пораста цене рада, посебно када је реч о помоћи у облику новца, док деловање дознака на ниво надница може бити двосмерно. Посредни ефекти се јављају пре свега код обима и структуре инвестиција и извоза. У првом случају је значајна стерилизација монетарних, односно девизних ефеката, а у другом избегавање доношења инвестиционих одлука на основу сигнала краткорочног, односно привременог карактера. Кад је реч о укупним ефектима помоћи на стопу привредног раста земаља у развоју, већи број студија указује на изостанак позитивног, односно на негативно дејство. До сличних резултата су дошле и студије ефеката дознака. То указује на потребу даљег проучавања фактора који ограничавају коришћење ових облика трансфера за финансирање економског развоја. У случају Србије, то је посебно значајно са становишта коришћења дознака као извора девизног прилива који је по обиму и очекиваном порасту значајнији у односу на помоћ и који би, поред своје стабилизаторске и социјалне функције, требало да добије и значајнију инвестициону функцију.

МАКРОЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ ПОМОЋИ И ДОЗНАКА

1. Промене у структури укупних финансијских токова у земље у развоју

Убрзани раст финансијских токова у земље у развоју током последњих неколико деценија, а посебно од осамдесетих година двадесетог века, пратиле су промене у њиховој структури и расподели, што је последица пре свега пораста учешћа приватног сектора не само као њиховог извора већ и као корисника. То, у извесној мери, одражава чињеницу да је током овог периода дошло до смањивања учешћа дужничких трансакција у корист власничких, између осталог, и због тога што ове друге пружају веће могућности поделе ризика.

Ови токови су имали ефекте на привредна кретања у земљама у развоју стварањем бољих макроекономских услова привређивања, између осталог и на основу пораста инвестиција и неких видова јавне потрошње, стварајући тиме основу за стабилнији привредни раст. Тако се, према једној групи аутора (Baldacci et al, 2005), смањивање стопе инфлације за 10 процентних поена у земљама у развоју доводи у везу са порастом њиховог БДП-а од 0,5 процентних поена, а побољшање фискалне равнотеже за 1 процентни поен са порастом БДП-а по становнику од 0,5 на високом нивоу фискалног дефицита, док је на ниском нивоу овог дефицита занемарљив.

Када је реч о структури финансијских токова и њиховом коришћењу у земљама у развоју, према оцени стручњака Светске банке (Harford и Klein, април 2005), све више иностране штедње достиже приватни сектор у тим земљама, било кроз дознаке, било кроз стране директне инвестиције, што има све већег ефекта на њихове привреде. Укупни токови из невладиних извора, који обухватају дознаке, стране директне инвестиције, улагања у акције, помоћ невладиних организација[1] и кредите без државних гаранција, како је овде наведено, убрзали су раст будући да су се у укупном износу удесетостручили у периоду 1985–2002. на преко 380 милијарди долара у поређењу с порастом од шест пута у периоду 1970–1985. Аутори су оценили да се промена од дужничких према власничким токовима одвијала у две фазе. Најпре је почетком осамдесетих

[1] Код ових организација постоји могућност мање поузданости података у смислу прецењивања, будући да аутори скрећу пажњу на вероватноћу двоструког књижења, једном када се новац ставља њима на рачуне од стране предузећа, фондација и влада, а други пут када их ове организације троше.

дошло до пада нето дужничких токова услед пораста отплата, а због тога и до пада на бруто основи (то се може тумачити пре свега повећаном уздржаношћу код задуживања, односно падом кредитног рејтинга), да би током деведесетих дошло до раста власничких токова највише по основу раста страних директних инвестиција[2]. То би се могло сматрати позитивним ефектом дужничке кризе осамдесетих година. Ипак, токови бруто задужења из приватних извора су, по њиховој оцени, још увек високи, са 247 милијарди долара у 2003. у односу на нето стране директне инвестиције од 152 милијарде долара.

С друге стране, бруто финансијски токови из јавних извора, који обухватају зајмове, поклоне, извозне кредите и дуг гарантован од стране држава, према истом извору, достигли су са 180 милијарди долара мање од половине укупних токова из невладиних извора, мада су пре 20 година били троструко већи од њих.

Када је, међутим, реч о финансијским токовима из приватних извора, раст страних директних инвестиција и (бруто) дознака је знатно премашио пораст нето задужења по основу дужничких инструмената и акција као власничких инструмената. Дознаке су превазишле званичну помоћ за развој, будући да су, према оцени стручњака Светске банке[3], током 2002. достигле 98 милијарди долара у односу на званичну помоћ за развој од 70 милијарди долара. Док су стране директне инвестиције, према истим ауторима, још увек веће од дознака захваљујући Кини, на коју отпада 39% тих токова, и поглавито оријентисане на средње развијене земље у развоју, углавном пропорционално величинама привреда у које улазе, дотле су дознаке релативно веће у земљама у развоју на нижем нивоу дохотка. Такође су и стабилнији финансијски ток у односу на помоћ и инвестиције због споријег мењања броја страних радника и њихових зарада (показујући отпорност чак и у односу на заоштравање прописа који се тичу спречавања прања новца). Услед тога су укупни финансијски токови у ове земље стабилнији од токова помоћи или страних директних инвестиција[4].

2. Помоћ

2.1. Промене у структури извора и намена помоћи

Док, с једне стране, све више земаља у развоју постаје способно да се задужује на међународном финансијском тржишту, укључујући и тржиште обвезница, под све повољнијим условима[5], при чему се као дужник јавља у све већој мери приватни сектор на основу страних директних инвестиција, односно пласирања акција, истовремено се на овом тржишту јављају и владине, односно невладине организације за пружање помоћи у оквиру мање или више прецизно

[2] Већој привлачности ових инвестиција допринело је и дугорочно побољшавање макроекономских услова у земљама у развоју, а посебно смањивање типичне стопе инфлације.
[3] Harford, Hadjimichael и Klein (2005).
[4] Видети Ratha (2003).
[5] Ово пре свега важи за велике земље у развоју, које се без проблема задужују на финансијским тржиштима.

дефинисаних програма за одређене намене (Harford, Hadjimichael и Klein, 2005). Запажа се тенденција смањивања помоћи из јавних извора у односу на пораст помоћи из приватних извора и дознака, имајући у виду да чак и поклони од стране невладиних организација превазилазе неконцесионирane зајмове од стране влада већ од 2002. (према подацима Комитета за развојну помоћ DAC, Development Assistance Committee OECD-a).

Земље донатори су после слома комунизма, почетком деведесетих, промениле начин пружања помоћи стављајући нагласак на програме стабилизације и структурног прилагођавања уз помоћ ММФ-а и Светске банке. Тиме је помоћ постала условљена остваривањем постављених макроекономских циљева, с тим што су неке земље донатори ставиле нагласак на целокупне програме, односно подршку буџетима или појединим секторима. Корисницима је на тај начин остављена могућност коришћења помоћи за разне намене, укључујући и оне које се тичу периодичних расхода или развоја институција. Други приступ се састојао у стварању фондова за поједине намене на глобалном нивоу, као што је, на пример, сузбијање појединих болести.[6]

Не би требало очекивати да ће билатерална, као и мултилатерална, помоћ кроз међународне институције потпуно изгубити на значају. Прва због могућности непосредног утицаја на економске и политичке одлуке, посебно у мање развијеним, односно мањим земљама, а друга због потребе да се код развијенијих и већих земаља корисница терет финансијске подршке и одговорност економског и политичког условљавања расподели међу контрибуторима.

Проблем код пружања помоћи је што се она, како констатују Harford и Klein[7], све више јавља као инструмент спољне политике, уместо да буде усмерена на најсиромашније земље и слојеве становништва, односно на остваривање одређених економских циљева, што се одражава на смањивање мултилатералних у корист билатералних облика помоћи будући да је кроз њих лакше контролисати и условљавати помоћ него кроз међународне институције. При томе владе у улози билатералних давалаца могу имати већу слободу у погледу избора испоручиоца, а што се неповољно одржава на конкуренцију међу њима. Ово је у извесној мери надокнађено појавом нових земаља давалаца помоћи[8].

Структура земаља корисница требало би да се брже мења у складу са настојањем развијенијих међу њима да се што пре ослободе ове врсте спољног утицаја и оријентишу на неусловљене изворе финансирања, као што је међународно тржиште капитала, што, само по себи, представља унапређење међународног кредитног рејтинга. За ову групу земаља се поставља питање процене нето добитка у смислу како међународног кредитног рејтинга, тако и непосредних финансијских услова, када се пореде међународне финансијске институције и међународно финансијско тржиште као потенцијални извори финансирања.

[6] Видети Jameson Radelet (2005).
[7] Harford, Hadjimichael и Klein (2005).
[8] Најзначајније међу новим земљама пружаоцима помоћи су Кина, Индија и Русија.

Наша земља спада у ову категорију када је реч о макрофинансијској помоћи, али не и када је реч о изворима финансирања за велике инфраструктурне пројекте, где би јој још увек били потребни мултилатерални извори дугорочног финансирања под концесионираним условима, будући да се на тај начин најбрже могу надокнадити године дезинвестирања у овој области. Међутим, може се показати да се закаснило за ову варијанту финансирања инфраструктуре, имајући у виду инсистирање управо међународних финансијских институција на приватизацији великих инфраструктурних система, чиме би се финансирање највећих пројеката пренело са концесионираних извора на стране директне инвестиције.

Harford и Klein[9] предвиђају да ће ефикасност пројеката финансираних из незваничних извора превазилазити ефикасност пројеката које финансирају званични извори, при чему треба очекивати успешно комбиновање помоћи из незваничних извора и приватног бизниса (чак и на подручју консалтинга и истраживања јавна помоћ би била потиснута од стране универзитета, фондација и сличних институција, док би све више пројеката у једној земљи могле да реализују уговорне стране из других земаља, финансирано од стране банака из трећих земаља, уз подршку донатора из више земаља, са све мање простора за класичну помоћ владе једне земље другој).

Помоћ за потребе образовања је знатно повећана од стране водећих земаља донатора у оквиру њихове званичне помоћи за развој, нарочито од деведесетих година (Jamison и Radelet, 2005). Према стручњацима ММФ-а који су се бавили начинима коришћења помоћи (Baldacci et al, 2005), ефекти помоћи за образовање и здравство на стопу раста БДП-а су веома различити по земљама, зависно од степена њиховог развоја, тј. многоструко су већи у земљама са ниским БДП-ом по становнику у односу на земље са средњим нивоом, при чему постоји снажна међусобна веза између капитала уложеног у образовање и оног који је уложен у здравство.

Међутим, утицај та два вида помоћи као начина за унапређење људског капитала на привредни раст не мора, по овим ауторима, бити увек позитиван, будући да би се смањивао у мери у којој ови облици јавне потрошње доприносе претераној јавној потрошњи, а тиме и фискалном дефициту и обрнуто, ако се они посматрају као облик смањивања фискалног оптерећења и стимулације домаће тражње. Њихова истраживања (Baldacci et al, 2005) у земљама у развоју показују да се позитиван утицај код образовања заснива како на текућим, тако и на ранијим улагањима, пошто се ефекти реализују у дужем периоду, док се код улагања у здравство овај утицај може довести у корелацију само са текућим улагањима, имајући у виду да нема одложених ефеката. Повећању издатака за здравствену заштиту може се приписати до једне трећине пораста БДП-а, при чему се пораст животног века од једне године доводи у везу са повећањем раста БДП-а од четири процентна поена како у земљама у развоју, тако и у развијеним земљама (Bloom и Sevilla, 2004).

[9] Harford, Hadjimichael и Klein (2005).

Позитивни утицај помоћи за образовање на привредни раст потврђен је (Baldacci et al, 2005) на основу високог степена корелације стопе уписаних ученика, односно трајања школовања израженог бројем година школовања и раста БДП-а, при чему се око две трећине непосредних ефеката реализује током првих пет година, а преостала трећина у наредних пет година. Истовремено су симулацијом утврдили да пораст улагања у образовање у износу од једног процентног поена БДП-а повећава број година образовања за три године и раст БДП-а од 1,5 процентних поена током 15 година, смањујући на тај начин стопу сиромашних за око 17%. При томе, одговарајући пораст издатака за здравство повећава стопу преживљавања деце за 0,5 процентних поена уз исту стопу пораста БДП-а по становнику, што би довело до кумулативног смањивања стопе сиромаштва за око 12%.

2.2. Ефикасност помоћи

Питање ефикасности стране помоћи земљама у развоју, са становишта њеног доприноса њиховом привредном расту, већ је дуги низ година контраверзно, при чему су се искристалисала три основна становишта[10]. Према првом, помоћ нема позитивно дејство на привредни раст, а може имати и негативно дејство, будући да расипа средства на лоше пројекте, поткопава приватно предузетништво и подстиче корупцију. Према другом, помоћ има у просеку позитивно дејство на привредни раст, али уз опадајуће приносе. Према трећем и најзаступљенијем становишту, помоћ може имати позитивно дејство на привредни раст само у земљама са одговарајућим политикама и институцијама.

Једна новија студија тројице аутора[11] из Центра за глобални развој званичну помоћ за развој (ODA) дели на поједине типове, зависно од начина деловања на привредни раст, на ону која непосредно и брзо делује, као што је помоћ за развој инфраструктуре, пољопривреде и индустрије, као и на подршку буџету, и на ону као што је хуманитарна помоћ, политичка помоћ и помоћ за здравство и образовање, мада ова последња може имати утицај на привредни раст на дужи рок. Студија је утврдила снажну узрочну везу привредног раста са поменутим врстама помоћи, мада са опадајућим приносима, што је потврђено низом статистичких тестова, при чему је веза била снажнија у земљама са бољим институцијама.

Када је реч о помоћи за здравствену заштиту и образовање, треба имати у виду да јавни расходи који се односе на људске ресурсе имају веће ефекте у условима нижег учешћа укупних јавних расхода у БДП-у и бољег вођења економске политике[12], управо зато што се запажа појава опадајућих маргиналних приноса на расходе везане за људски капитал (Baldacci et al, 2005).

С друге стране, полазећи од једне разрађеније категоризације помоћи на три сектора (социјални, привредни и храна, при чему у први спадају здравство, образовање и снабдевање водом и санитарним услугама, а у други енергија,

[10] Видети Jamison и Radelet, 2005.
[11] Michael Clemens, Steven Radelet и Rikhil Bhvnani, Center for Global Development.
[12] Земље које воде лошију економску политику, према истраживањима, имају не само ниже стопе привредног раста него и ниже стопе инвестиција.

саобраћај и комуникације), а имајући у виду време утицаја (краткорочни и дугорочни, при чему се први везује за економску, а други за социјалну помоћ) и врсту донатора (мултилатерални и билатерални), Rajan и Subramanian изводе следеће закључке. Прво, дугорочни утицај је теже утврдити него краткорочни. Друго, дугорочни привредни раст реагује на социјалну и привредну помоћ преко њиховог утицаја на физички и људски капитал, али не и на помоћ у храни, при чему мултилатерална помоћ има другачију условљеност у односу на билатералну и требало би да је мање везана за испоручиоце из земаља донатора, а више за испуњавање макроекономских услова. Треће, није утврђена значајнија корелација било које врсте помоћи и привредног раста[13].

2.2.1. Ефекти помоћи на привредни раст

Питање да ли помоћ подстиче привредни раст сматра се контраверзним и отвореним, имајући у виду да, за разлику од регресионе анализе, која није успоставила везу помоћи и привредног раста[14], новија теорија оцењује да утицај помоћи на привредни раст постоји, али да је знатно мањи него што је произлазило на основу ранијих студија. Заправо, већи број студија[15] указује да, поред погрешног управљања и корупције, морају постојати додатни разлози зашто помоћ нема очекивану ефикасност[16] у подстицању привредног раста.

Rajan и Subramanian[17] су указали у студији која је обухватала већи број земаља у развоју да, на пример, на обим помоћи има утицаја тренутна ситуација у датој земљи као када на пораст помоћи делује природна катастрофа, условљавајући негативну корелацију помоћи и привредног раста у истом периоду. Њихова студија је утврдила да не постоји довољно доказа о снажном позитивном деловању помоћи на привредни раст (такав однос постоји само за период од две деценије који обухвата осамдесете и деведесете године прошлог столећа, али само ако се укључе и екстремни подаци (outliers). Она је на дуги рок од четрдесет година установила значајнију негативну корелацију између њих, док је код остала три од укупно пет посматраних периода такође негативна, али безначајна, што не даје повода за дефинитивне закључке. Притом чак није утврђен било какав доказ да помоћ ефикасније делује у условима боље економске политике, или бољег институционалног или географског оквира, или да су поједине врсте помоћи делотворније од других. Отуда они закључују да ради повећања делотворности помоћи треба утврдити шта је то у овом облику трансфера, односно субвенционираних кредита што онемогућава позитиван утицај на привредни раст, имајући, између осталог, у виду да разне врсте помоћи, посматрано како по изворима тако и по наменама, имају сличне ефекте, будући да их владе земаља корисница сматрају делом једног истог извора средстава и томе прилагођавају своју јавну потрошњу. То значи да се може говорити о дугорочним негативним ефектима помоћи кроз смањивање потреба

[13] Clemens et al (2004).Rajan и Subramanian, 2005, IMF WP/05/127.
[14] Слично важи и за утицај помоћи на раст продуктивности, који би такође требало даље истражити.
[15] Easterly (2003), Easterly, Levine и Roodman (2004), Hansen и Tarp (2001), Roodman (2004) итд. , видети Rajan и Subramanian, 2005, IMF WP/05/126.
[16] Ова неефикасност је посебно изражена у земљама тропског подручја.
[17] Rajan и Subramanian, 2005, IMF, WP/05/127.

за растом фискалних прихода, чиме се потреба за растом помоћи уграђује на дужи рок у фискалну равнотежу, стварајући дугорочну зависност од помоћи[18].

Према неким истраживањима, помоћ би требало да буде од користи земљама са добрим институцијама и економским политикама[19], али, према другима[20], коефицијент који приказује интеракцију помоћи и економске политике никада није ни позитиван ни значајан.

Регресионе анализе Rajan-a и Subramanian-a[21], које полазе од просечног раста БДП-а по становнику, као зависне променљиве, и просечног учешћа годишње помоћи у БДП-у, као основне независне променљиве, са подацима из више земаља, можда не узимају довољно у обзир све различитости међу земљама. При томе су од мноштва могућих регресора користили почетни ниво дохотка, просечни животни век, меру квалитета институција, меру квалитета политике, меру утицаја географског положаја, екстерне шокове изражене кроз просечан раст и варијабилност односа размене, јавне расходе и револуције. Резултати су показали да је у четири од пет случајева коефицијент који се добија за помоћ негативног предзнака, као и да је значајан само у случају најдужег периода (1960–2000), када указује да би пораст помоћи у односу на БДП од једног процентног поена смањио дугорочну стопу привредног раста за око 0,07 процентних поена. Међутим, овакав резултат треба узимати са резервом због проблема ендогености, као у случају када пораст помоћи рефлектује жељу донатора да неутралишу сиромаштво узроковано ниским привредним растом, што имплицира негативну корелацију ако се не узима у обзир временско заостајање ефеката помоћи.

За разлику од ове негативне корелације, позитивна се, по овим ауторима, може очекивати у мери у којој су донатори мотивисани превасходно ефикасношћу коришћења помоћи, насупрот жељи да смање патње становништва. Ипак, они закључују да је овако мерен утицај помоћи на привредни раст занемарљив. Такође, стављајући стопу раста производње по раднику у однос са учешћем помоћи у БДП-у, Rajan и Subramanian указују да би овај коефицијент требало да буде једнак производу учешћа капитала у дохотку, учешћа инвестиране помоћи у укупној помоћи и коефицијента производња капитал. Полазећи од претпоставке да се целокупан износ помоћи инвестира, да је удео капитала у дохотку 0,35[22] и узимајући да је просечан коефицијент производња капитал израчунат регресијом 0,45, добили су коефицијент од 0,16, закључивши да би раст учешћа помоћи у БДП-у од једног процентног поена дугорочну стопу привредног раста повећао за 0,16 процената, односно ако је део помоћи утрошен или изгубљен, уместо да буде у целости инвестиран, овај раст би био приближно 0,1. У принципу, овај коефицијент би требало, према њима, да буде сличан ономе за учешће инвестиција у БДП-у, мада има мишљења[23] да је код инвестиција знатно мањи и да износи 0,03, односно да би раст учешћа

[18] Azam, Devarajan и O'Connell (1997), Adam и O'Connell (1999).
[19] Burnside и Dollar (2000) и Collier и Dollar (2003).
[20] Rajan и Subramanian, 2005, IMF, WP/05/127.
[21] Rajan и Subramanian, 2005, IMF, WP/05/127.
[22] Према Bosworth и Collins (2003).
[23] Barro и Martin (1995).

инвестиција у БДП-у од једног процентног поена требало да доведе до пораста стопе привредног раста по становнику од 0,03 процентна поена.

2.2.2. Негативни ефекти помоћи на политику девизног курса и кретање и структуру извоза

На значај извозног сектора (који је, по правилу, носилац раста продуктивности и технолошких иновација, тако да се њихово заостајање одражава на укупни привредни раст) указују поједини аутори[24] индиректно, преко утицаја прецењености девизног курса на дугорочну стопу привредног раста.

Негативно деловање помоћи на извозне приходе Rajan и Subramanian[25] објашњавају тиме што помоћ смањује конкурентност извозног сектора, чиме се стварају услови за реалокацију фактора производње из овог сектора на два начина. Макроекономски посматрано, ради се о порасту фискалних прихода, који доводе до пораста расхода са два могућа ефекта, зависно од режима девизног курса. Први се односи на пораст номиналног девизног курса у режиму флексибилног девизног курса, што смањује конкурентност извоза кроз повећање цена робе која учествује у међународној трговини. Други се, у режиму фиксног курса, јавља кроз деловање помоћи на раст тражње за домаћим факторима производње, посебно квалификоване радне снаге, односно њихових цена, смањујући тако конкурентност произвођача који их користе на светском тржишту. При томе фактори производње ангажовани од неизвозног сектора повећавају цене, будући да ови нису ограничени спољном конкуренцијом, док за извозно оријентисане секторе скупљи фактори производње значе смањење конкурентности и профитабилности. Међутим, негативан утицај помоћи на извозни сектор, по мишљењу ових аутора, изостаје у мери у којој се помоћ троши на увозну робу и услуге, као што су, на пример, капитална добра и консултантске услуге или на домаћу робу чије понуда није ограничена, као што је, на пример, неквалификована радна снага. Исто важи, по њима. и за случај када се утицај помоћи на кретање домаћих фактора производње и девизног курса неутралише одговарајућим фискалним прилагођавањем.

Радно интензивније гране у земљама у развоју требало би да буду уједно и извозно оријентисаније, али постоје јасни докази о негативном утицају помоћи на конкурентност радно интензивних и извозно оријентисаних сегмената привреде. У земљама које примају више помоћи радно интензивне и извозно оријентисане гране привреде, како истичу Rajan и Subramanian[26], заостају више за капитално интензивним гранама и онима које нису извозно оријентисане у поређењу са онима у земљама које примају мање помоћи, тако да ове гране смањују учешће у привреди. Притом, финансијски ток којим се средства помоћи преливају у приватни сектор иде преко ослобађања средстава банкарског система, која би иначе ангажовала држава у одсуству помоћи. Они указују на доказе о директној повезаности помоћи, прецењености девизног

[24] Easterly Levine (2003) и Acemoglu et al, 92003).
[25] Rajan и Subramanian, 2005, IMF WP/05/126.
[26] Rajan и Subramanian, 2005, IMF WP/05/126.

курса[27] и смањења конкурентности на основу растуће позитивне корелације помоћи и прецењености курса у већем броју земаља у развоју, али упозоравају да слабије макроекономске перформансе земље могу бити резултат прецењености девизног курса саме по себи, а не помоћи, што би значило да се помоћи неоправдано приписује оно што је, заправо, кривица политике девизног курса. Ипак, они закључују да је основни проблем како онемогућити деловање помоћи на прецењеност девизног курса, имајући у виду да позитивна корелација између помоћи и прецењености девизног курса постаје све јача, будући да се ефекти прецењености кумулирају на дуги рок. То представља заједничку карактеристику помоћи и дознака, али се код помоћи, за разлику од дознака, јавља и додатни ефекат на фискалну равнотежу.

Међутим, негативан ефекат помоћи на извозну конкурентност изостаје ако се прихвати приступ Rajan-a и Zingales-a[28] који су пошли од зависности појединих грана од иностраног финансирања инвестиција, сматрајући инвестиције примарним извором утицаја на пораст производње, а не утицај који се јавља преко ефекта помоћи на цене фактора производње, у ком случају би пораст помоћи водио расту производње у овим гранама, имплицирајући позитивну корелацију помоћи и раста производње. Ипак, докази не подржавају такав закључак.

Насупрот томе, Rajan и Subramanian[29], указујући на негативне ефекте помоћи на раст производње, кретање надница и запосленост у радно интензивним гранама, не улазе у то да ли су ти негативни ефекти надокнађени позитивним ефектима на другој страни. Међутим, они признају да што се већи део помоћи утроши на увоз то ће бити мањи утицај помоћи било на девизни курс, односно пораст вредности домаће валуте, било на пораст вредности домаће радне снаге, док што се већи део помоћи утроши на радно интензивне производе, односно услуге, то ће бити већи ефекат на пораст вредности радне снаге. Пошто су гране са већим учешћем трошкова радне снаге у укупној додатој вредности истовремено и гране у којима су земље у развоју најконкурентније и уједно највише погођене примањем помоћи[30], они закључују да би гране које су надпросечно радно интензивне и извозно оријентисане имале смањивање производње и обрнуто, капитално интензивне гране, које због највећих потреба за капиталом уједно примају највише помоћи, имале би најбржи раст. То би, према овом тумачењу, могло да значи да се под утицајем помоћи врши реструктурирање привреде на штету радно интензивних грана, уз истовремено смањивање запошљавања посебно неквалификоване радне снаге, потирући тиме утицај помоћи на смањивање сиромаштва, а у корист капитално интензивних грана, али без предвидивог исхода у погледу укупног ефекта на привреду у целини.

---

[27] Аутори за мерење утицаја прецењености двизног курса користе регресирање реалног девизног курса са нивоом дохотка по становнику по паритету куповне снаге PPP (puchasing power parity), одражавајући однос Balassa-Samuelson, по коме ће реални девизни курс валуте једне земље апресирати са растом продуктивности њеног сектора који производи робу која учествује у међународној размени, односно растом дохотка у складу са Frenkel-овом (2004) методом. Мера прецењености девизног курса били би резидуали ове регресије као разлике између регресијом предвиђених равнотежних и стварних девизних курсева.

[28] Rajan и Zingales (1998).

[29] Rajan и Subramanian, 2005, IMF WP/05/126.

[30] Овај утицај је посебно наглашен код коришћења помоћи као техничке помоћи.

3. Дознаке

3.1. Узроци, детерминанте и перспективе

Експанзија дознака на глобалном нивоу током последње две деценије двадесетог века довела је до тога да оне за многе земље у развоју представљају највећи појединачни извор девиза, који премашује извозне приходе, званичну помоћ за развој, стране директне инвестиције и остале облике прилива приватног капитала.

Основни узроци такве експанзије овог облика трансфера су свакако у сиромаштву великог дела становништва у земљама у развоју, односно великог јаза између овог и осталих слојева становништва у тим земљама, као и јаза између ових и развијених земаља. Та два основа стварају услове за миграције радне снаге из мање развијених у развијеније земље, које су у сталном успону у условима глобализације тржишта фактора производње и развоја саобраћаја и других облика комуникација. Пораст учешћа становништва које ради у иностранству и отуда део остварених прихода доставља у своје матичне земље има снажан утицај на смањивање сиромаштва. У периоду од 1965. до 2000. учешће становништва које живи ван земље у којој је рођено у светском становништву се повећало са 2,2% на 2,9%, или на 175 милиона.[31]

Дознаке су се показале стабилнијим извором девизних прихода у односу на стране директне инвестиције и остале токове приватног капитала, при чему је један од разлога ове стабилности на глобалном нивоу и географска разуђеност њихових извора по земљама.

Детерминанте дознака утичу на њихов ниво посредно, деловањем на кретање броја радника који раде ван земаља порекла, при чему окупљање породица мигранта у земљама дестинације делује у смислу смањивања дознака, и непосредно, деловањем на њихову спремност да достављају дознаке у већем или мањем износу. У свом моделу заснованом на примеру Марока, Bougha-Hagbe (2004) показује да ће дознаке расти са слабијим економским перформансама земље кориснице на основу негативне еластичности дознака у односу на БДП земље примаоца, као апроксимацијом реалних доходака у овој земљи, услед жеље пошиљалаца да компензирају реални пад потрошње корисника дознака, као и са бољим економским перформансама земље из које се шаљу дознаке, односно са порастом надница у њима као апроксимацијом прихода миграната. У детерминанте дознака, према овом моделу, поред стопа раста у земљама порекла и дестинације дознака, односно нивоа прихода радника и чланова њихових породица у земљама порекла, спадају и њихова мотивација за стицање разних облика активе, укључујући и непокретности у земљама корисницама дознака и кретање девизних курсева валута тих земаља.

[31] Подаци о броју становника који живе изван земље порекла потичу од УН (2002), а подаци о светском становнишву од U.S. Bureau of the Census (2002).

Мада улога дознака у економском развоју као растућег и у односу на помоћ доминантног облика трансфера још није довољно проучена, увиђа се њихов све већи значај не само за земље у развоју, с тим што се радови из ове области најчешће баве или само њиховим узроцима или само њиховим ефектима. Harford et al (2005) указују да су ови трансфери између 1988. и 2001. порасли са нивоа мањег од једне половине до нивоа од преко два пута вишег од званичне помоћи за развој, при чему су веће од те помоћи чак и у најсиромашнијим земљама.

Према истраживању у оквиру World Economic Outlook ММФ-а, прилив дознака је у 2003. години у 90 земаља у развоју достигао око 100 милијарди долара, што представља око половине њиховог укупног прилива капитала, или 1,4% укупног БДП-а, при чему за поједине мале земље то учешће превазилази 10%[32].

Док је, према једној студији[33], просечан годишњи износ укупних дознака са компензацијом за запослене, током деведесетих година био 81 милијарду долара, Chiami et al (2003) процењују да су само дознаке без компензација за запослене и трансфера миграната после једне деценије стагнације врхунац достигле средином деведесетих, са преко 59 милијарди долара на основу наглог пораста броја миграната.

Са даљом експанзијом миграција радне снаге и смањивањем трошкова трансфера новца треба, како истичу Harford et al (2005), очекивати даљи пораст овог вида трансфера, процењујући да би се део радне снаге која је упослена ван земље порекла, током прве две деценије овог века, могао више него удвостручити као последица растућег дефицита радне снаге у најразвијенијим земљама, а предвиђени пад трошкова трансфера од 10 процентних поена у првој деценији овог столећа надмашити целокупну очекивану званичну помоћ за развој.

3.2. Извори и методологија прикупљања података

По садашњем Смерницама за платни биланс ММФ-а[34], дознаке обухватају три категорије трансакција – дознаке радника, трансфере миграната и компензације за запослене[35], услед чега их је често тешко разликовати од неких сличних трансакција[36]. Према методологији ММФ-а, компензације за запослене односе се само на раднике који у иностранству бораве мање од једне године и треба да се региструју на бруто основи и као такве буду део ставке доходак из иностранства, док би дознаке потицале само по основу стално запослених радника у иностранству. Ако подаци за дознаке из платног биланса обухватају само оне који потичу из банака, мора се вршити процена дела дознака које потичу из других канала и облика као што је роба. Отуда се подаци о дознакама

[32] World Economic Outlook, IMF, April 2005.
[33] Buch et al (2002).
[34] IMF Balance of Payments Guidelines.
[35] Већина земаља у развоју дозвољава својим грађанима отварање рачуна у страним валутама.
[36] На пример, исплата страном туристи преко аутоматског шалтера (ATM) са његовог рачуна у страној банци.

које пружа ММФ односе на званичне дознаке које су трансферисане кроз банкарске канале, а не и на износе који пролазе кроз незваничне приватне канале, чиме су знатно потцењени.

Међу основне ограничавајуће факторе за прибављање обухватнијих података о дознакама, који се углавном прикупљају кроз статистику платног биланса, тако да су, како истичу Burgess Haksar (2005), често потцењени и неупоредиви по земљама, спадају, између осталог, и решавање проблема резидентности и дезагрегирање података по земљама порекла и дестинације.

Када је реч о обухватности статистике дознака централне банке, Martinez (2005) наводи да 91% централних банака податке о дознакама добија од пословних банака, док само 36% централних банака покрива и податке о дознакама које се реализују преко компанија за трансефер новца[37]. То значи да скоро две трећине централних банака из групе 34 посматране земље пропушта да региструје трансакције кроз институције које доминирају у обављању ове врсте трансфера, 32% централних банака покрива трансфере кроз поштанске штедионице, док само 30% њих прикупља податке о дознакама трансферисаним преко других финансијских институција као што су кредитне уније, микрофинансијске институције и мењачнице. Разлог је, према Martinez-у, у томе што је садашњи систем извештавања о дознакама успостављен у време када су оне биле на далеко нижем нивоу, што сада представља основ за потцењеност података о дознакама у платним билансима земаља прималаца, мада се у неким земљама трансакције институција за трансфер новца и небанкарских институција обављају преко комерцијалних банака, стварајући ипак могућност да се те трансакције евидентирају у централној банци. Такође, само половина централних банака има податке о броју трансакција, док остале имају само податке на агрегираној основи.

За шира истраживања ефеката дознака такође су од значаја подаци о кретању миграната. Adams и Page (2003) указују да мали број земаља извозница радне снаге даје прецизне податке о њиховом броју, тако да се подаци о токовима миграната и њиховом броју добијају углавном из земаља увозница радне снаге. У својој студији они полазе од тога да о ефектима миграција и дознака на смањивање сиромаштва у земљама у развоју постоје само студије на нивоу појединачних земаља, а не и на глобалном нивоу како због недостатка поузданих података о броју сиромашних у тим земљама, тако и због одсуства података о имигрантима у развијеним земљама, посебно када је реч о илегалним имигрантима, док подаци о износима дознака не обухватају износе који долазе кроз незваничне канале. Зато указују да је потребно да земље у развоју објављују податке о броју и дестинацији својих међународних миграната којима већ располажу, односно да почну са њиховим прикупљањем ако их још увек немају, а ММФ да прошири обухват својих података укључивањем података о дознакама које потичу из приватних, неформалних канала, чиме би се створила основа за прецизнију оцену ефеката дознака на смањивање сиромаштва и економски раст у земљама у развоју.

[37] Као што су Western Union, Vigo и Moneygram.

3.3. Потреба смањивања трошкова трансфера дознака и коришћења неформалних канала трансфера

Поред трошкова самог трансферисања дознака, са становишта земаља корисница дознака треба имати у виду да, у ширем смислу, у трошкове дознака спадају и тешко мерљиви трошкови одлива квалификоване радне снаге, што ограничава привредни развој и уједно сужава пореску базу у овим земљама. Према Burgess и Haksar (2005), саме дознаке су делимична финансијска компензација за трошкове који представљају изгубљену производњу и друге губитке који потичу из одласка квалификоване и остале радне снаге, мада постоје и мишљења која доводе у питање став да одлив квалификоване радне снаге има негативан утицај. У овом делу ће бити речи само о трошковима трансфера дознака у ужем смислу.

Услед високих трошкова трансфера дознака, који, према проценама, достижу 5–10% вредности трансакција, дугих периода исплате, девизних ограничења и дугих административних процедура, велики део трансакција се, како указује Maimbo (2004), одвија кроз неформалне канале, који су, попуњавајући празнину на овом сегменту финансијских услуга, временом постали разгранатији, односно доступнији и до удаљенијих насеља, поузданији и ефикаснији. Код ових канала трансферисања новца овај аутор наводи четири учесника – пошиљаоца, примаоца и два агента посредника вршиоца услуга трансфера, при чему се, по правилу, први агент налази у земљи пошиљаоца и пошиљалац најпре њему уплаћује новац, а овај га затим трансферише другом агенту у земљи корисника, који је често власник радње у месту или близу места становања корисника са којим први агент има уговор и који врши исплату у локалној или другој уговореној валути или роби[38].

Трошкови трансфера дознака обухватају, како наводи Martinez (2005), три основна елемента: 1) провизију коју плаћа пошиљалац дознаке, 2) разлику у девизном курсу, и 3) провизију коју плаћа прималац дознаке. Први и део другог елемента одређују се у земљи пошиљаоца, а део другог и трећи у земљи примаоца, с тим што се трећи елемент некада примењује и зависи од институције, односно инструмента плаћања, или накнаде за коришћење АТМ шалтера или уплату на рачун корисника. На висину провизија, према овом аутору, утиче и чињеница да компаније за трансфер новца и друге небанкарске финансијске институције као што су кредитне задруге, поште и мењачнице немају директан приступ платним, односно клириншким системима централне банке, тако да морају користити комерцијалне банке за трансакције са дознакама. Отуда су, по његовој оцени, трошкови трансферисања дознака превисоки и не зависе само од земаља прималаца, тако да би и једне и друге требало да сарађују на њиховом снижавању.

Смањивање трошкова трансфера дознака на велике удаљености омогућено је, како наводе Chami et al (2003), технолошким иновацијама у банкарском сектору,

[38] Притом се исплате врше у бруто износима, а провизија коју први агент плаћа другом може се доставити на разне начине, укључујући и чеком (Maimbo, 2004).

што значи да су раније нерегистрована кретања новца сада укључена у банкарске токове и званичну статистику.

3.4. Прилагођавање регулаторног режима

Имајући у виду да велики део дознака долази кроз неформалне канале, системи трансферисања дознака представљају, према ММФ-у, потенцијални механизам прања новца и извор финансирања тероризма када постоје услови за анонимне трансфере, лоше евидентирање трансакција и недовољан надзор над овим трансакцијама, посебно у неформалним системима трансфера.

Када је реч о регулаторном оквиру, треба имати у виду да, како наводи Martinez (2005), само у 27% земаља обухваћених његовом студијом[39] финансијске власти надзиру рад институција за трансфер новца, док се код осталих ове институције не сматрају финансијским институцијама и отуда не подлежу регистрацији, односно испуњавању за то потребних услова и, што је посебно важно, обавези извештавања.

Регулаторни оквир за системе трансфера, како је истакнуто у једном документу ММФ-а[40], треба да привуку што више дознака из неформалних у формалне системе упркос предностима првих као што су нижи трошкови, брзина, могућност анонимности итд., али новом регулативом не би требало деловати дестимулативно на токове дознака. Притом се имало у виду да је после терористичких напада у САД септембра 2001, на иницијативу ове земље, тзв. Радна група за финансијску акцију (FATF–Financial Action Task Force) препоручила да земље уведу регулаторни оквир за регистрацију или лиценцирање пружаоца услуга трансфера новца, односно вредности укључујући и оне који се одвијају кроз неформалне канале, уз кажњавање оних који се не придржавају препорука или раде без дозволе, како би се супротставиле прању новца и финансирању тероризма. Ту се свака институција која се бави трансфером новца, односно вредности сматра финансијском институцијом, а најважније препоруке се односе на идентификацију сваког клијента који обавља појединачну трансакцију у вредности изнад 15.000 евра или долара, односно трансакцију електронским путем на основу поузданих и независних докумената. Такође је, између осталог, препоручена и идентификација корисника трансфера, сврхе трансфера и природе пословног односа.

У погледу пореског третмана дознака, студија Martinez-a (2005) наводи да приближно тек свака седма земља обухваћена прегледом примењује неку врсту опорезивања дознака, док, на другој страни, 39% ових земаља одобрава одређене подстицаје пошиљаоцима дознака као што су пореске олакшице, више каматне стопе и олакшице при куповини земљишта.

3.5. Остале мере за стимулисање дознака

Подстицање дознака требало би обезбедити, осим нижим трошковима трансферисања новца на бази веће конкуренције међу пружаоцима услуга

[39] Студија такође наводи иницијативу Србије и Црне Горе да побољша покривеност података о дознакама у свом платном билансу.
[40] IMF: Approaches to Regulatory Framework for Formal and Informal Remittance Systems: Experiences and Lessons, 2005.

трансфера, према World Economic Outlook, 2005 ММФ-а, још и: 1) олакшавањем услова за бављење овим послом, као и објављивањем података о расположивим могућностима и трошковима трансферисања, 2) одговарајућом макроекономском и девизном политиком, пре свега избегавањем њиховог негативног утицаја, на пример, кроз девизна и друга ограничења и прецењеност валуте земље примаоца, односно вишеструке курсеве, 3) олакшавањем уласка постојећих финансијских институција у посао са дознакама, будући да дознаке могу бити добра основа за коришћење других банкарских услуга, 4) бољим надзором над овим видом трансфера како би се избегли не само прање новца и финансирање тероризма већ и преваре клијената.

Када је реч о потискивању трансфера дознака кроз неформалне канале, односно њиховом пребацивању у формалне канале, Maimbo (2004) оцењује да би оно требало да се заснива на подстицајима пре свега на подручју каматних стопа и девизних курсева, а не на казнама за пошиљаоце и примаоце. Томе би, по њему, допринели и повољни макроекономски услови, као што су стабилност цена и девизних курсева и посебно напуштање евентуалних двојних девизних курсева, односно неформалног девизног тржишта, позитивне реалне каматне стопе и поуздане финансијске институције, без којих сами подстицаји не би били довољни.

3.6. Ефекти дознака

3.6.1. Ефекти на смањивање сиромаштва

Дознаке се у погледу својих ефеката могу посматрати као и свако друго повећање националног дохотка, тако да се њихов утицај на смањење сиромаштва може пратити кроз пораст БДП-а по становнику или просечан доходак и кроз дистрибуциони ефекат, имајући у виду која група становника прима дознаке.

Такође, подаци о сиромаштву[41] нису довољни, а литература пружа мало информација и још мање јединствених ставова у вези с утицајем миграција на сиромаштво.

Према Adams-у Page-у (2003), дознаке мерене учешћем у БДП-у имају снажан утицај на смањивање сиромаштва, будући да 10% пораста овог учешћа број људи који живе у сиромаштву смањује за 1,6%, при чему је утицај дознака на смањење сиромаштва мало већи ако се за његово мерење користи јаз сиромаштва, односно његов квадрат.

Према истој студији, повећање учешћа становништва које живи у иностранству[42] од 10% довело би до смањења учешћа сиромашног

[41] Од 157 земаља које Светска банка категоризује као земље са средњим и ниским дохотком, само 81 земља, тј. тек мало изнад половине њих, има податке на основу анкетирања породичних буџета.

[42] Аутори наводе да на обим миграције утичу географска удаљеност, степен економске неједнакости, доходак по становнику, густина насељености, степен образовања и кредитни рејтинг земље из које потиче емиграција.

становништва, дефинисаног бројем људи који живе са приходима од једног америчког долара дневно, за 1,9% (при том су земље са највећим учешћем становништва које живи у иностранству оне које се налазе географски ближе развијеним земљама, пре свега у Северној Америци и Европи[43]). Они су указали да се кретање односа дохотка по становнику и удела емиграната у становништву једне земље може приказати обрнутом U кривом, будући да најпре расте са порастом дохотка, а затим опада, тако да највише емиграната долази из средње развијених земаља у развоју, а налазе се управо изнад прага сиромаштва.[44]

Ова студија се базира на узорку 74 земље у развоју за које је било могуће доћи до података о миграцији, дознакама и сиромаштву од 1980. године. Студија користи за мерење сиромаштва не само број становника са мање од једног америчког долара дневно већ и тзв. poverty gap index, који мери колико просечна потрошња, односно доходак сиромашних заостаје за прагом сиромаштва, као и квадрат овог индекса, који мери оштрину сиромаштва и одражава промене у дистрибуцији дохотка међу сиромашнима, имајући у виду да трансфер од сиромашних још сиромашнијим неће утицати на прва два индикатора сиромаштва, али ће смањити квадрат овог индекса. Студија је пошла, у основи, од економетријског модела Ravallion-a и Chen-a [45], који доводи у везу број сиромашних са еластичношћу сиромаштва у односу на просечни доходак по становнику, еластичношћу сиромаштва у односу на дистрибуцију дохотка и еластичношћу сиромаштва у односу на међународну миграцију, односно дознаке. При томе се доходак може мерити на два начина, преко БДП-а по становнику у јединицама PPP на основу података из система националних рачуна или преко просечног дохотка, односно потрошње на основу националних анкета, при чему се ове две мере, по правилу, међусобно не слажу будући да се у систему националних рачуна доходак домаћинстава јавља као резидуална ставка на коју имају утицаја грешке и пропусти код других ставки[46]. Отуда није чудно што је коришћењем средњег дохотка уместо БДП-а повећана вредност коефицијента детерминације. Студија је дошла до следећих резултата: 1) еластичност сиромаштва у односу на неједнакост у дохоцима (Gini коефицијент) утврђена је као позитивна[47], 2) учешће дознака у БДП-у као променљива има негативан и значајан утицај на све три мере сиромаштва, број сиромашних, јаз сиромаштва и његов квадрат, али је еластичност сиромаштва у односу на дознаке мала, 3) отуда би пораст учешћа дознака у БДП-у од 10% водио смањивању броја сиромашних за 1,6%. Разлог због којег је утицај миграција и дознака на сиромаштво овде оцењен као мали, али статистички значајан, по ауторима је у томе што су обе величине вероватно потцењене у односу на своје праве вредности, при чему имају у виду и то да нелегални

---

[43] Према овој студији, повећање удаљености у односу на земље дестинације од 10% смањује учешће емиграције у становништву земље извознице радне снаге за 9,5% до 15,3%.

[44] Аутори указују да најсиромашнији нису у стању да емигрирају, а најмање сиромашни нису довољно мотивисани да емигрирају, тако да мигрантни, по правилу, не потичу нити из најсиромашнијих земаља нити из најсиромашнијих слојева становништва у оквиру појединих земаља.

[45] Ravallion и Chen (2003).

[46] Deaton (2001).

[47] Adams (фебруар 2003).

досељеници највероватније користе незваничне канале трансферисања дознака, који такође нису регистровани у платнобилансној статистици.

3.6.2. Ефекти на потрошњу

Ефекти дознака на привреду земље у коју долазе зависе у првом реду од тога да ли се оне троше на инвестициону или на личну потрошњу. У првом случају, дознаке би доприносиле порасту производње непосредно, а у другом, преко мултипликаторског деловања потрошње, односно тражње за робом и услугама домаћег порекла, и сразмерно њиховом учешћу у укупној потрошњи. Мултипликаторски ефекат зависи од тога да ли дознаке троши градско или сеоско становништво, а од тога да ли ће се мањи или већи део добијене куповне моћи усмерити на домаће производе и на тај начин имати мањи или већи мултипликаторски ефекат.[48] Трошење прихода од дознака на робу која не учествује у међународној размени требало би, како указују Burgess и Haksar (2005), да, преко апресијације курса домаће валуте, утиче на погоршање конкурентности домаће привреде, али би деловањем на ниво домаћих цена овај ефекат требало да буде неутралисан.

Евиденција на основу једног истраживања Азијске банке за развој показује да се велики део дознака троши на стицање некретнина, посебно на резиденцијалну изградњу, као и на храну, образовање и плаћање закупнина. Са становишта домаћинства, трошење дознака на стицање кућа, станова, земљишта и других ствари трајне вредности представља, како су указали Chami et al (2003), облик штедње и инвестиција, односно повећање потрошње или увећање укупног богатства, али са становишта привреде, промена власништва над овим добрима нема утицаја на привредну активност какав би имала куповина и коришћење капиталних добара намењених производњи, тј. не повећава укупан капитал привреде или његову продуктивност.

У погледу макроекономског ефекта дознака, литература указује да оне повећавају потрошњу породице која их користи, без улагања у производне инвестиције, уз изузетак улагања у непокретности.[49] Други део литературе указује да део дознака који се производно инвестира има краткорочни (кејнзијански) мултипликаторски ефекат.[50]

У мери у којој је слање дознака мотивисано алтруизмом, њихово трошење ће имати више антициклично дејство, будући да ће се повећавати у периодима веће економске кризе у земљама у које долазе.[51] С друге стране, ако корисници дознака овај извор прихода схватају као разлог да не заснивају радни однос или да га напусте, утицај на домаћу привредну активност, сматрају Burgess и Haksar (2005), биће негативан. Сличан ефекат они виде и на националном плану у смањивању притиска на домаћу привреду, односно владу у правцу процеса

[48] Adelman Taylor (1990).
[49] На пример, Oberiai и Singh (1980), Durand et al (1996), Alderman (1996), Brown (1997), према Bougha-Hagbe (2004).
[50] Stahl и Habib (1989), Nishat и Bilgrami (1991), Glytsos (1993) итд., према истом извору.
[51] Chiami et al (2003).

прилагођавања у мери у којој дознаке доприносе побољшавању платнобилансне позиције.

Имајући у виду да се позитиван утицај пораста потрошње на домаћу привреду заснива на порасту тражње за домаћим производима, једна студија је утврдила прост кејнзијански мултипликотор дознака на бази инпут аутпут табела за Бангладеш у периоду 1976–1988. на нивоу од 1,24.[52] Друга студија[53] је овај мултипликатор утврдила на нивоу од 2,43 на основу простог структурног кејнзијанског модела потрошње, инвестиција, увозне тражње и пореза као функција расположивог дохотка, односно БДП-а за Пакистан, такође на основу пре свега потрошње. Студија[54] која се бавила примером Грчке утврдила је мултипликатор дознака на нивоу од 1,7, док је студија[55] која се бавила примером Мексика дошла до мултипликатора од 3,2. Међутим, остало је отворено питање стерилизације ових ефеката, како би се избегао инфлаторни утицај дознака на приведе земаља корисница.

Треба имати у виду да су Chami et al (2003) утврдили низак степен корелације дознака, на једној страни, и реалне потрошње и БДП-а[56], на другој, уз различита временска заостајања, мада је предзнак у случају БДП-а био, према очекивању, негативан, сугеришући тиме стабилизациони ефекат. С друге стране, утврдили су и недовољно убедљив доказ о стабилизирајућој улози дознака на кратак рок на бази VAR модела користећи потрошњу као функцију расположивог дохотка, дохотка и реалних каматних стопа, при чему су за дознаке коришћене две величине, номинални износ дознака и реални доходак из иностранства као део нето факторског дохотка из иностранства.

Користећи податке за Мароко и служећи се техником коинтеграције, модел који је дао Bougha-Hagbe (2004) полази од претпоставке да алтруистички мотивисани радник свој приход распоређује на четири дела, имајући у виду потребу да увећа своје богатство, на потрошњу у земљи у којој ради, стицање финансијске активе у земљи у којој ради, породичну потрошњу у земљи у коју шаље дознаке и стицање финансијске и друге активе, укључујући и некретнине, у земљи у коју шаље дознаке. На тој основи је дошао до закључка да ако је везаност за земљу порекла већа, дугорочна еластичност дознака у односу на износ који радник улаже у нефинансијску активу у земљи порекла биће позитивна, а ако је при томе и алтруистично мотивисан, еластичност између дознака у односу на реалне наднице или БДП у земљи порекла биће негативна, при чему еластичност дознака у односу на наднице у земљи у којој су стечене мора бити позитивна. Породица радника при томе игра улогу осигуравајуће компаније, која осцилације у дохотку изравнава диверсификацијом извора дохотка.[57]

3.6.3. Ефекти на инвестиције

Дознаке би, у принципу, требало да делују подстицајно на кретање инвестиција, будући да доприносе кредитној способности инвеститора и олакшавају

[52] Stahl и Habib (1989).
[53] Nishat и Bilgrami (1991).
[54] Glytsos (1993).
[55] Durand, Parrado и Massey (1996).
[56] Коришћени су тромесечни подаци на основу вредности логаритама првих разлика.
[57] Gubert (2002).

покривање иницијалних трошкова инвестирања, што потврђује један број студија. Друге пак не признају те ефекте, оцењујући да се дознаке првенствено одражавају на пораст потрошње. Међутим, треба имати у виду и да се потрошња, у мери у којој се односи на домаћу робу и услуге, преко деловања на укупну економску активност одражава на кретање инвестиција.

Такође, дознаке својим позитивним деловањем на расположивост кредита могу делимично неутралисати ефекте екстерних поремећаја на кретање фиксних инвестиција, али Adams и Page (2003) указују да у случају великих шокова ни расположивост кредита не би могла да неутралише њихове ефекте на инвестиционе одлуке. Оно што представља сигурне ефекте дознака засноване на инвестицијама на дуги рок су, по њиховој оцени, између осталог, пораст предузетништва, самозапошљавања и улагања у капитално интензивније облике производње.

У својој студији посвећеној теорији дознака примењеној на Мароко, Bougha--Hagbe (2004) наводи да, када се дознаке јављају у облику портфељних инвестиција, оне су подложне променама стопа приноса на ову врсту инвестиција, повећавајући тиме и осетљивост девизног прилива земље примаоца на ову врсту промена. Притом би се могло претпоставити да раст стопа приноса у земљи примаоцу и њихов пад у земљи порекла дознака имају позитивно дејство на девизни прилив у првим, односно да између њих постоји позитивна корелација, али то није потврђено евиденцијом. Он подвлачи да то не важи за део дознака који долази у облику страних директних инвестиција, чија је осетљивост везана за опште услове привређивања у овим земљама, где би економске реформе имале позитиван утицај на алокацију инвестиција у смислу већих могућности диверсификације, као и на неутралисање негативног ефекта одлива радне снаге стварањем нових радних места. Овде аутор има у виду пре свега потребу кориговања структуре инвестиција, будући да велики део инвестиција одлази у резиденцијалну градњу, уместо у стварање малих и средњих предузећа. Ипак признаје да дознаке могу стимулисати раст сектора непокретности и преко тога грађевинску активност, односно запосленост, уз мултипликаторски ефекат на тражњу и пораст производње, без обзира на то што је ефекат на стварање малих и средњих предузећа и коришћење квалификоване радне снаге мањи него што би био да се дознаке више користе за производне инвестиције.

На микроекономском нивоу, инвестирање дознака захтева, како истичу Chami et al (2003), надзор, за шта се ангажују чланови породице у својству агента пошиљаоца дознака [58], што значи да би део дознака требало да буде намењен накнади члановима породице за бављење тим послом. Према том тумачењу, породице могу играти улогу финансијског посредника и деловати као осигуравајућа компанија, која од наглих промена у примањима штити диверсификацијом њихових извора.[59] Такође, породица може играти и улогу банке која финансира саму миграцију њених чланова, при чему дознаке представљају отплате тих зајмова, из чега се могу финансирати будући зајмови за потребе чланова породице.[60]

[58] Lucas и Stark (1985).
[59] Stark (1991), Agarwal и Horowitz (2002), Gubert (2002).
[60] Jafarey (1999).

Када је реч о портфељним инвестицијама, модел Bouhga-Hagbe (2004) предвиђа да постоји мотив за диверсификацију портфеља хартија од вредности у земљи порекла, при чему дознаке остају на истом дугорочном нивоу. Али, овај модел није утврдио да постојање жеље за диверсификацијом портфеља финансијске активе земље кориснице узрокује дознаке на дуги рок, сугеришући да само повећање каматних маргина неће повећати износе дознака на рачунима у земљи корисници.[61] Као и у случају директних инвестиција, већој диверсификацији протфељних инвестиција и њиховој већој ефикасности допринеле би реформе у земљама корисницама дознака.

Ради усмеравања дознака у правцу повећавања производних у односу на резиденцијалне инвестиције, требало би стимулисати отварање малих и средњих предузећа и обезбедити одговарајућу информациону, правну и административну помоћ.

3.6.4. Ефекти на кретање девизног курса и извоза

Ефекти дознака у земљама корисницама обухватају пораст ликвидности банкарског система, побољшање екстерне позиције и, у принципу, позитиван утицај на монетарну политику и девизни курс домаће валуте.

Повећавајући понуду девиза на домаћем девизном тржишту, дознаке делују у смеру апресијације номиналног девизног курса домаће валуте, тј. његовог задржавања изнад нивоа на коме би био формиран само на основу перформанси домаће привреде, односно осталих трансакција текућег биланса. Уколико би се радило о апресијацији која превазилази оквире засноване на паритету куповне снаге и разликама у реалним каматним стопама, односно када долази до апресијације реалног ефективног курса, требало би очекивати негативне ефекте на кретање дознака.

Са своје стране, дознаке изражене у валути земље примаоца, како констатују Adams и Page (2003), реагују позитивно на апресијацију валуте земље из које потичу дознаке, при чему је еластичност ове реакције различита по земљама. Регресиона анализа коју су урадили на примеру Филипина показала је еластичност дознака изражених у филипинским пезосима у односу на промене курса пезоса од 0,6%.[62]

Утицај промена девизних курсева на кретање дознака Bougha-Hagbe (2004) објашњава кроз тзв. супституциони ефекат, заснован на замени добара у земљама из којих потичу дознаке добрима у земљама у које долазе дознаке, која постају јефтинија изражена у валутама првих како депресирају валуте ових других. Тај ефекат зависи од еластичности тражње за овим добрима у односу на такве промене цена. Он такође указује и на супституциони ефекат депресијације валуте земље примаоца дознака у супротном смеру, будући да се исти обим

[61] Даље истраживање на ову тему би, према овом аутору, требало да, поред каматних маргина, укључује и берзанске индексе.
[62] Укупни ефекат требало би, према ауторима, да обухвати и податке о кретањима надница филипинских радника у иностранству и њиховој штедњи у иностранству.

добара сада може купити са мањим износом дозначених девиза, при чему ће нето ефекат ова два супротна дејства зависити од тога да ли пошиљалац дознаке приоритет даје замени што веће вредности добара или замени само одређених добара. Додатни ефекат депресијације, према Bougha-Hagbe (2004), испољава се кроз ефекат на благостање, будући да она пошиљаоце дознака чини богатијим као власнике стране активе и тиме их мотивише да додатно шаљу новац у земљу порекла и на тај начин стичу више добара, укључујући и непокретности и другу активу.

Када је реч о односу дознака и извоза, поред деловања дознака преко промена, односно нивоа девизног курса, значајан показатељ је однос дознака и извозних прихода земље, тј. у којој мери дознаке покривају евентуални дефицит трговинског биланса или доприносе суфициту текућег биланса и укупног биланса. То утиче на спољну позицију земље и спровођење њене монетарне политике, будући да се одражава на кретање девизних резерви и способност отплате спољног дуга, као и кредитну способност. Својим учешћем у девизном приливу, дознаке такође непосредно утичу на ликвидност банкарског система, а тиме и политику централне банке којом се она регулише, на пример, путем инструмената обавезне резерве, каматних стопа на депозите централне банке и аукције одређених хартија од вредности. Отуда је у земљама у којима дознаке имају значајно дугорочно учешће у извозним приходима познавање њиховог кретања значајно за успешно вођење монетарне политике.

3.6.5. Негативни ефекти дознака на привредну активност

Више студија[63] указује да ако би се боље разумело значење дознака, тада би се можда открио начин на који оне доприносе привредном развоју или би се оне одговарајућом политиком могле каналисати у продуктивне инвестиције.

Литература о односу дознака и привредног раста је контраверзна. Улога дознака у привредном развоју није довољно проучена делом и због подељености литературе на ону која се бави узроцима и ону која се бави ефектима дознака.

Један део литературе проучава узроке и ефекте дознака на привредни раст са микроекономског становишта, будући да као извор података користи анкете домаћинстава. Друга група се бави ефектима дознака користећи макроекономске моделе.

Литература о дознакама се такође може поделити на ону која полази од феномена миграције и ону која полази од управљања портфељом.[64] Први приступ полази од породице и алтруизма њених чланова, док други ставља у први план проблем расподеле прихода мигранта на активу у земљи у којој ради и активу у земљи у коју шаље дознаке, при чему се дознаке третирају као и сваки други ток капитала. У првом случају, детерминанте дознака су економске величине које се тичу положаја миграната и њихових породица, као и демографски подаци који утичу на јачину породичних веза. У другом случају,

[63] Straubhaar (1986), El-Sakka и McNabb (1999).
[64] Elbadawi и Rocha (1992).

то су стопе приноса на алтернативну активу и њихове разлике, као што су разлике у каматним стопама на упоредиве депозите у земљама порекла и дестинације дознака, каматне стимулације у земљама дестинације дознака, евентуална премија на незваничном девизном тржишту, стопа приноса на некретнине у овим земљама, друге стопе приноса и стопе инфлације. Али, мали број студија се ограничава на само један од та два приступа. Једна од студија врши поделу дознака на фиксни део, који одлази породицама као подршка, и дискрециони део, који представља инвестициони ток.[65]

Од малобројних радова на ову тему треба издвојити онај[66] по којем дознаке имају негативно дејство на реални раст дохотка по становнику на основу узорка 113 земаља. Модел који су предложили Chami et al (2003) повезује мотивацију за ову врсту трансфера са њиховим ефектима, користећи метод панела са великим бројем земаља и долази до закључка да дознаке имају негативан ефект на привредни раст.

Сличан закључак изводе и Burgess и Haksar (2005) на примеру Филипина, користећи метод обичних најмањих квадрата (OLS) у моделу који представља логаритам реалног БДП-а по становнику као функцију логаритма учешћа инвестиција у БДП-у и логаритма учешћа дознака у БДП-у са подацима из периода 1985–2002. Утврђена је негативна корелација раста БДП-а по становнику и раста дознака[67], уз закључак да није утврђена евиденција о изравнавајућем деловању дознака било на доходак, било на потрошњу. С друге стране, модел није пружио ни убедљив доказ о негативном деловању дознака на привредни раст, али уз ограду да утврђивање односа дознака и привредног раста отежава проблем ендогености. Такође, модел би се, по признању аутора, могао проширивати увођењем нових променљивих, будући да би обим дознака могао одражавати економска кретања у земљама у којима су запослени, промене у њиховој квалификационој структури и понуди радне снаге из других земаља, могућности за повратак радника у земље порекла и демографске факторе.

Везивањем појединачних узрока и одговарајућих ефеката дознака, како наводе Chami et al (2003), могла би се пратити кретања дознака кроз националну привреду и избећи неочекивани ефекти. Услед велике просторне удаљености пошиљаоца и корисника дознака, аутори сматрају да први није у могућности да поуздано прати начин коришћења дознака. То значи да се овај вид трансфера обавља у условима несиметричне информисаности, што подразумева знатан морални хазард. Он се огледа на више начина, на пример, кроз смањено учешће у радној снази, односно смањено тражење посла и радног напора или кроз инвестирање у ризичније пројекте, али је свима заједничко да корисник дознака делује у правцу смањеног обима производње, што се одражава на смањење економске активности, односно повећавање вероватноће лоших економских перформанси. Њихов модел, проверен на узорку 113 земаља током 29 година, потврдио је две претпоставке: прво, да се дознаке сматрају компензаторним трансферима који делују контрациклично и, друго, да дознаке имају негативан утицај на раст БДП-а, што значи да дознаке до сада нису представљале извор

[65] Wahba (1991).
[66] Chiami et al (2003).
[67] За период пре 1985. корелација није била на значајном нивоу, а дознаке су биле знатно ниже.

капитала за економски развој и да постоје озбиљне препреке за њихово претварање у значајан извор капитала.

За разлику од више студија које се баве краткорочним ефектима дознака, не постоји евиденција о њиховим дугорочнијим ефектима на привредни раст, а малобројна евиденција која постоји сугерише негативан утицај дознака на дугорочни привредни раст. Студија[68] заснована на подацима за Пакистан о понуди радне снаге утврдила је негативан утицај дознака на учешће мушког становништва у радној снази, а друга студија[69] је открила тај утицај и на остале чланове домаћинства. Међутим, те студије не дају одговор на питање којим се активностима баве чланови домаћинства које прима дознаке као последицом њиховог прилива, имајући у виду да би њихово веће учешће у процесу образовања имало дугорочно позитивне ефекте на привредни раст, док би у супротном тај утицај био негативан.

Насупрот негативном деловању дознака на привредни раст, деловање страних директних инвестиција као дела нето токова приватног капитала је позитивно, будући да неке студије[70] показују њихов позитиван однос са растом производње. То упућује на закључак да се дознаке не смеју сматрати еквивалентом капиталних токова. У случају портфељних инвестиција, неке студије[71] су показале да економски раст апроксимиран кредитним рејтингом као изразито проциклични има снажан позитиван однос са капиталним токовима.

4. Улога помоћи и дознака у одржавању спољне равнотеже Србије

4.1. Дугорочне потребе за финансирањем

У оквиру политике регулисања спољне равнотеже Србије, помоћ и дознаке су од великог значаја за покривање пре свега дефицита у билансу текућих трансакција, који у циљу одржавања макроекономске стабилности, по критеријуму Европске банке за обнову и развој (EBRD), не би требало да прелази 7% БДП-а. Постизање спољне равнотеже се у случају Србије показало теже остваривим од постизања фискалне равнотеже, имајући у виду да фискални дефицит, по критеријуму исте институције, не би требало да превазилази 5% БДП-а. Узрок спољне неравнотеже је велико и дугорочно заостајање домаће штедње за неопходним обимом инвестиција, које се финансира иностраном штедњом не само у облику страних директних инвестиција и кредита већ и помоћи, као и уштеђевине наших радника запослених у иностранству. Штедња наших радника реализована у иностранству једним делом се јавља у облику веома великог обима нето девизног прилива по основу мењачких послова.

Дугорочне потребе за финансирањем, као збир дефицита текућег биланса, отплата дугорочних кредита, пораста девизних резерви и кредита ММФ-а, остаће велике услед пре свега предвиђеног пораста отплата. По основном

[68] Kozel и Alderman (1990).
[69] Itzigsohn (1995).
[70] Ram и Zhang (2002), Rajan, Siregar и Sugema (2003) за деценију деведесетих година.
[71] Sarno и Taylor (1997), Chuhan, Claessens и Mimingi (1998).

сценарију Светске банке, требало би да те потребе у периоду од 2004. до 2007. достигну 12,8 милијарди долара, при чему би једну трећину овог износа покривале стране директне инвестиције[72], нешто више од тога дугорочни кредити, док би преостали део обезбедили сви остали токови капитала.
Да би се омогућила реализација таквог сценарија, предвиђено је да три дугорочна циља буду стварање мањег, одрживог јавног сектора у складу са макроекономском стабилношћу и развојем тржишне привреде, стварање већег и динамичнијег приватног сектора путем даље приватизације и побољшања пословног окружења, као и смањивање нивоа сиромаштва уз унапређивање социјалне заштите и приступа јавним услугама.

Међутим, према неким оценама, у наредном периоду може се очекивати опадање не само помоћи већ и коришћења страних кредита, које ће бити ограничено могућностима отплата, док би учешће страних директних инвестиција и дознака требало да расте. С друге стране, постоје и фактори који делују у супротном смеру. То се односи пре свега на разлике у реалним активним каматним стопама између Србије и земаља кредитора, које се правдају високим оцењеним кредитним ризиком, као и на недовољну еластичност тражње за кредитима, који заједнички делују у правцу привлачења страног капитала. Такође, завршавање процеса приватизације, посебно великих и успешних предузећа, одразиће се на смањивање овог значајног сегмента страних директних инвестиција у условима недовољног нивоа тзв. greenfield инвестиција. Притом би било неопходно да, према предвиђању Владе, домаћа штедња достигне ниво на коме ће моћи да покрива како отплате страног дуга тако и раст учешћа домаћих инвестиција у БДП-у до нивоа од 20%.

За реализацију таквог пораста домаће штедње било би неопходно не само повећавање реалних пасивних каматних стопа, посебно за дугорочну штедњу, односно смањивање каматних маржи као последица веће конкуренције у банкарском сектору, уз ширење избора инструмената штедње, већ и значајно побољшање услова привређивања у целини. Изостанак резултата на овом подручју указује на недовољан ниво конкуренције и одсуство већих банака у банкарском сектору, уз оријентацију да се у пасиви уместо домаће штедње користи иностранo задуживање, а у активи готово искључиво кредит као инструмент који, уз такође присутан финансијски лизинг, дужнику оставља минимум флексибилности. Уместо овог начина привлачења иностране штедње требало би се у перспективи оријентисати на емисије хартија од вредности на иностраним финансијским тржиштима на основу побољшања кредитног рејтинга земље.

[72] У периоду од 2005. до 2007.

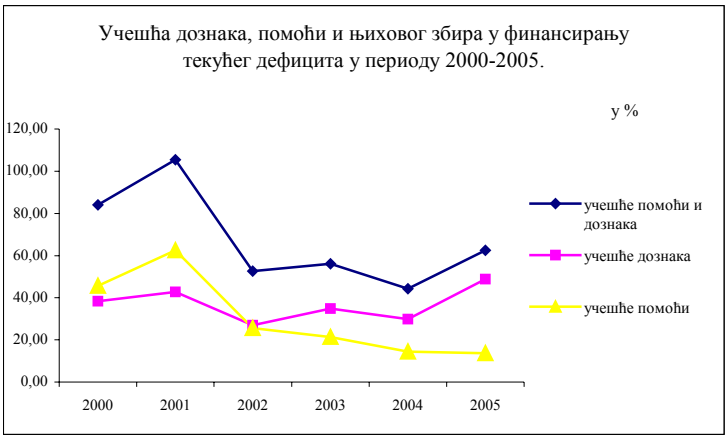

У финансирању дефицита биланса текућих трансакција учешће помоћи константно опада после врхунца достигнутог 2001. године, док учешће дознака углавном показује тенденцију повећања од 2002. године, уз извесно смањење у 2004 години. У 2005. години учешће дознака[73] у финансирању дефицита биланса текућих трансакција било је преко три и по пута веће (48,9%) од одговарајућег учешћа помоћи (13,6%).

У наредном периоду може се очекивати опадање учешћа помоћи како у покривању дугорочних потреба за финансирањем тако и у самом БДП-у. С друге стране, учешће дознака у финансирању ових потреба и БДП-у показује тенденцију пораста, али је његово трајање неизвесно. Овај стабилизирајући елемент наше екстерне позиције може изостати у периодима већих поремећаја како у земљи, тако и у иностранству.

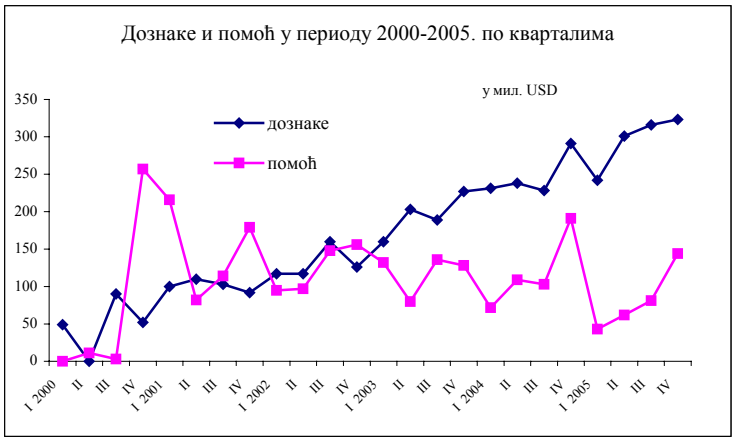

4.2. Улога помоћи у одржавању спољне равнотеже и модалитети њеног коришћења

У нашем платном билансу помоћ представља трансакције између резидената и нерезидената код којих не постоји противставка у смислу изравнавајуће

[73] Притом се чак имају у виду дознаке у ужем смислу, тј. без нето прилива од мењачких послова.

трансакције са супротним предзнаком у активи, односно пасиви у облику робе, чији је увоз (извоз) регистрован у саопштењима Завода за статистику, или финансијским средствима која су регистрована кроз статистику платног промета са иностранством ITRS НБС, при чему се једно књижење врши или у текућим или у капиталним трансферима, а друго у билансу робне размене или у финансијском билансу.

За разлику од учешћа дознака, страних директних инвестиција и нето коришћења средњорочних и дугорочних кредита у БДП-у, учешће бесповратних трансфера у БДП-у Србије показује тенденцију пада после 2001. године, са 591 милион долара те године, преко 496 милиона долара 2002, 476 милиона долара 2003. и 475 милиона долара 2004, до 330 милиона долара у 2005. години.

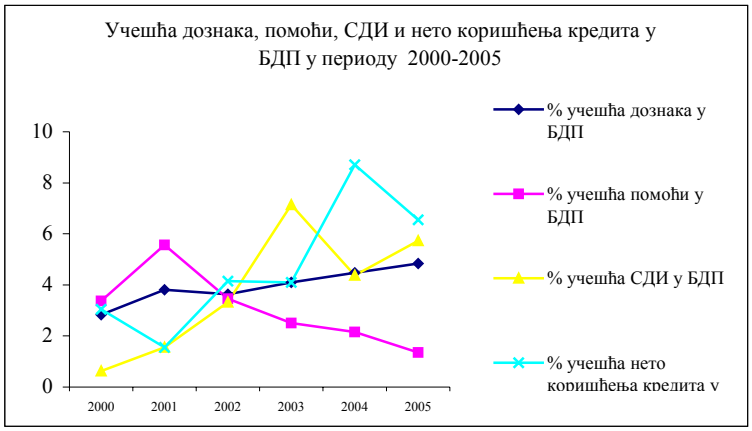

Када је реч о структури бесповратних трансфера, Влада Србије и владе земаља давалаца помоћи оцениле су на почетку процеса транзиције да је Србији потребна помоћ како бесповратна, тако и у облику кредита под концесионираним условима у смислу каматних стопа испод тржишних и одговарајућих периода одгоде почетка отплата. Према процењеним[74] потребама за страним донацијама транзиционог програма Србије за период од 2002. до 2005, од укупно 5.865 милиона долара готово једна половина, или 48,12%, потреба односило се на санацију уништене инфраструктуре, при чему за енергетику више од једне четвртине, тј. 25,32%, за саобраћај 17,85%, за развој финансијског сектора, реформу тржишта рада и развој приватног сектора укупно 29,77%, док је преосталих 22,11% било намењено социјалној заштити, здравству и образовању. Притом је предвиђено да би донаторска помоћ могла да траје укупно пет година како би се отклониле последице санкција, бомбардовања, незапослености, социјалних проблема, структурних промена и саме приватизације, уз јачање одговарајућих институција.

Међутим, на последњој од досадашње три донаторске конференције, одржане децембра 2000, јуна 2001.[75] и новембра 2003, донатори су обећали да ће помоћ

[74] Видети "Финансијски јаз при извршењу циљева транзиције", материјал сачињен за потребе Владе Србије.
[75] Програмом економског опоравка и трансформације из јуна 2001. било је предвиђено да укупна помоћ достигне 4,6 милијарди евра.

остати непромењена у наредним годинама, при чему Влада рачуна са њеним наставком до 2010/2011. године, као рока до којег треба да прође најтежи део реформе и отплата консолидованих дугова. Међутим, имајући у виду обимну литературу о негативним ефектима помоћи на привредни раст у земљама у развоју, било би потребно размотрити могућност бржег напуштања коришћења овог извора иностране штедње.

У почетку, помоћ је имала за циљ да неутралише ефекте санкција и ратова и подигне ниво домаће потрошње као вид подршке новој власти. Током реализације помоћи до изражаја је дошла тенденција промене њене структуре, при чему се од краја 2000. године тежиште померало са хуманитарне, преко средстава за обнову порушене инфраструктуре, да би већ у трећем тромесечју 2001. постала превасходно развојна, као и од бесповратне помоћи према кредитима под повољним условима (да би се кредит квалификовао као помоћ, треба да има одговарајући ниво тзв. елемента поклона као односа између разлике номиналне вредности кредита и збира садашњих вредности будућих токова отплата израчунатих применом репрезентативне каматне стопе и номиналне вредности кредита). Концесионирани кредити који задовољавају овај критериј односе се на развојну помоћ, пре свега у оквиру структурног прилагођавања и обнове инфраструктуре, док се бесповратна помоћ односи на техничку помоћ и помоћ за хуманитарне, односно социјалне намене. Опадање учешћа бесповратне помоћи прати све већи значај њених сегмената, техничке, односно развојне помоћи, на штету хуманитарне, која се убудуће може очекивати само за ванредне ситуације.

Ефекат помоћи испољавао се углавном у смањивању тешкоћа у функционисању првенствено јавних предузећа, односно пружања основних јавних услуга, како би се поставио темељ привредном расту, пре свега на бази страних директних инвестиција, које се не би могле реализовати у њиховом одсуству. Међутим, за прецизнију оцену ефикасности укупне помоћи, каква је прављена за поједине групе земаља у развоју, недостају довољно дуге временске серије, при чему је дошло и до значајне промене њене структуре и карактеристика.

Стварање услова за повећање инвестиција било је и у основи програма Владе за смањивање дефицита текућег биланса. Према њему, било би потребно извршити реструктурирање потрошње, смањивањем јавне и личне и повећањем инвестиционе, уз пораст учешћа фиксних инвестиција у БДП-у од преко 7 процентних поена у петогодишњем периоду. Пораст инвестиција и пратеће реструктурирање привреде, посебно великих јавних предузећа, треба да буде подржано социјалним програмом за раднике који у том процесу остају без посла.

Преласком са хуманитарне на средњорочну и дугорочну развојну помоћ постало је значајно, са становишта ефикасности њеног коришћења, планирање помоћи, при чему припрема, испорука и надзор над њеним коришћењем имплицирају непроизводне трошкове. Притом се сматрало да би помоћ требало да буде оријентисана пре свега на финансирање социјалног програма како би се подржао процес реструктурирања на основу убрзане приватизације.

Када је реч о помоћи Светске банке, почев од 2006. године предвиђено је постепено прелажење са IDA услова, који су били резултат изузетних околности у којима се налазила Србија, на IBRD услове, за које је требало у међувремену достићи одговарајућу кредитну способност. Та помоћ би била већа уколико би се испунили услови[76] везани за структурне реформе као основе за повећање кредитне способности.

Стратегијом за смањивање сиромаштва PRSP[77] предвиђено је да се побољша животни стандард сиромашних кроз реформе и унапређивање ефикасности социјалних програма. У том циљу је утврђено да је потребно смањивати сиромаштво на селу, побољшати социјалну заштиту, али не у оквиру реформе пензионог система, и унапредити приступ квалитетним услугама здравства и образовања за све грађане, укључујући угрожене категорије. Учешће сиромашних у укупном становништву, према процени Светске банке, износи око 20%, при чему треба имати у виду да су одређене категорије сиромашних недовољно заступљене у анкетама о броју сиромашних.[78] Учешће оних који живе тек изнад линије сиромаштва је такође, по истој процени, око 20% и њихова угроженост се може знатно повећати у случају већих економских поремећаја. Истовремено се оцењује да су недоходовне димензије сиромаштва повољне услед релативне расположивости услова за становање, основно образовање и снабдевање водом и санитаријама. У Србији, како је указано, две трећине сиромашних има само основно образовање, што је типично за сеоска и незапослена домаћинства (домаћинства без иједног запосленог), која су иначе више склона хроничном сиромаштву. Запослена домаћинства (она са бар једним запосленим) чине три четвртине сиромашних као тзв. радни сиромаси. Сиромаштво је чешће у сеоским него у градским домаћинствима, а географски посматрано јужни део земље је сиромашнији него остали део земље.

Очигледно је да треба смањити заостајање сиромашног дела земље, посебно на југу, југоистоку и истоку, односно у ободним и пасивним крајевима, како би се спречило њихово даље заостајање и прилив становништва у велике градове, чија инфраструктура није у стању да то поднесе. Такође, у одсуству одговарајуће инфраструктуре у тим сиромашним областима, јачање деловања тржишних законитости неће моћи да заустави ширење јаза између развијеног и неразвијеног дела земље. Досадашњи начин дистрибуирања помоћи је углавном давао предност подршци инфраструктури градова, што би требало кориговати интерним програмима помоћи.

---

[76] То се односи на: 1) реформу јавне администрације смањивањем броја запослених уз увођење новог система награђивања и пораст распона у примањима запослених, 2) убрзање решавања проблема учешћа државе у банкарском сектору и великим државним и друштвеним предузећима губиташима и несолвентним осигуравајућим компанијама (укључујући и реструктурирање железница, реструктурирање државних дугова, приватизацију одрживих и ликвидацију неодрживих предузећа) и 3) реформу енергетског сектора реструктурирањем електропривреде и увођењем и јачањем регулаторне институције као будућег агента за утврђивање тарифа.

[77] Poverty Reduction Strategy Paper.

[78] Стопа сиромашних у Србији износи 10,6% према документу "Извештај о међународној помоћи Републици Србији" Министарства за економске односе са иностранством из 2005.

Према стратегији[79] IBRD, IDA и IFC за помоћ Србији и Црној Гори, сиромаштво на селу је велико, будући да три четвртине сиромашних живи на селу, при чему они чине само 45% укупног становништва, и у порасту је, пошто је удвостручено у односу на 1990. Пропадање инфраструктуре на селу, како се истиче у овом документу, доприноси повећавању трошкова, односно смањивању квалитета транспортних, комуналних (посебно санитарних) и здравствених услуга. Отуда ове институције сматрају да је потребан сасвим нови приступ развоју села, посебно у неразвијеним подручјима. Овом стратегијом се, после периода задовољавања непосредних хуманитарних потреба угроженог становништва, за заштиту сиромашних заговара једна тзв. социјална сигурносна мрежа на основу боље покривености података о њима и прецизније усмерености новчане подршке у њихову корист. На пример, предлаже се боља материјална подршка породицама, унапређивање програма за трансферисање средстава угроженим групама и већа ефикасност социјалних услуга, при чему треба прецизно дефинисати кориснике подршке породицама, односно критеријуме за дефинисање угрожености, и везати динамику подршке за кретање трошкова живота.

Такође се оцењује да је потребна боља координација међународне помоћи и већа комплементарност и селективност појединих програма помоћи, имајући у виду смањивање помоћи уз прелазак са тзв. постконфликтне на ону која је оријентисана на повећање раста и смањивање неједнакости. У том контексту треба дефинисати приоритетне пројекте који ће бити финансирани новим финансијским инструментом ЕУ (предприступним инструментом) у условима новог децентрализованог система управљања њеним фондовима, имајући у виду да промена метода рада може довести до опадања искоришћене помоћи због недостатка искуства. С друге стране, кофинансирање појединих пројеката средствима буџета допринело би већем повлачењу и бољој координацији помоћи, имајући у виду да је утицај Републике на коришћење помоћи мали.

4.3. Улога дознака у одржавању спољне равнотеже и методологија прикупљања података

У петогодишњем периоду од 2001. до 2005. године дознаке, према ужој дефиницији, повећане су готово троструко, крећући се сталном узлазном линијом, од 405 милиона долара 2001. године, 520 милиона 2002. године, 779 милиона 2003. године, 988 милиона 2004. године, до 1.182 милиона долара 2005. Шире дефинисане дознаке обухватају и највећи део прилива од мењачких послова, који се узет посебно више него удвостручио, са 735 милиона долара у 2001. на 1.606 милиона долара у 2005. години.

Девизни прилив од дознака показује постојану тенденцију раста током последњих пет година, било да се ради о дознакама у ужем смислу или о дознакама које се региструју кроз мењачке послове. Исто важи и за њихова учешћа, односно учешће укупних дознака као њиховог збира у БДП-у Србије. Нето прилив девиза по мењачким пословима представља пораст девизних резерви централне банке и пословних банака.

[79] IBRD, IDA and IFC: Country Assistance Strategy for Serbia and Montenegro, 2004.

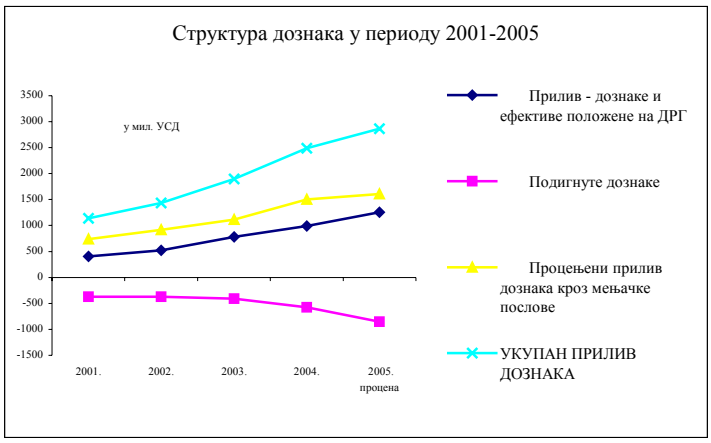

Званично регистровани подаци о дознакама у ужем смислу добијени су од комерцијалних банака[80], које имају обавезу да Народној банци Србије достављају месечне извештаје о износима, валутама и земљама порекла дознака[81]. Око 93% регистрованих дознака потиче од комерцијалних банака, а преосталих 7% од институција за брзи трансфер новца (Western Union). Пошто значајан део дознака у земљу долази неформалним каналима, при чему се у платнобилансној статистици делимично региструју као девизни прилив од мењачких послова, њихов део који се односи на дознаке је тешко проценити, али се на основу укупног броја наших мигранта који раде у иностранству и броја њихових чланова породица који су остали у земљи као прималаца дознака сматра да би он могао износити од 1,2 до 1,5 милијарди долара годишње. Од укупног износа дознака приближно 26% представљају пензије. Највећи износи дознака потичу од Немачке, Аустрије, Швајцарске, САД, Ирске, Русије и В. Британије.

Методологија прикупљања података о дознакама у платнобилансној статистици Народне банке Србије заснива се на електронски достављеним подацима из комерцијалних банака по пет основа: 1) дознаке из иностранства у корист физичких лица исплативе у динарима, 2) дознаке у корист девизних рачуна физичких лица, 3) дознаке мигранта у корист правних лица, 4) најамнине, пензије, инвалиднине и остала социјална давања, 5) наслеђа, издржавања и остали поклони и помоћ.

Основно унапређивање у погледу прикупљања ових података састојало би се у укључивању података о дознакама које се уносе неформалним каналима. Притом укупан износ није у питању, имајући у виду поузданост осталих података из платног биланса, него структура појединачних токова, која у статистици није исказана на прави начин. У циљу превазилажења овог проблема, Народна банка Србије је предложила да, у сарадњи са Заводом за статистику, Министарством финансија и Министарством унутрашњих послова, постојећи упитник за анкету мигранта и туриста у Србији, као и упитник за анкету о дохотку и потрошњи домаћинстава, буде проширен додатним

[80] Тренутно 42 банке достављају податке о дознакама НБС.
[81] Свака банака одређује самостално своју провизију, зависно од пословне политике и износа дознака.

питањима. Њиховим посредством дошло би се до података о томе из којих земаља долазе мигранти, мотивима и броју посета, просечним износима донетих девиза, коме су намењене, на шта су утрошене (некретнине, машине, аутомобили), колико ових средстава домаћинства примају по основу пензија, инвалиднина, најамнина, дивиденди и животног и других врста осигурања, колико тих прихода домаћинство прима месечно и годишње, да ли они долазе преко банке, поште, или институције за брзи тансфер новца, колико овог новца се доноси одласком у иностранство, односно доласком чланова породице и пријатеља, колико чланова породице живи у иностранству и колико новца породици шаљу месечно и годишње и којим каналима, односно колико доносе лично приликом посета и колико приликом одлазака у иностранство. Унапређењем података о дознакама побољшали би се подаци о платном билансу, придржавајући се бруто принципа, а такође омогућила рекласификација појединих његових позиција у смислу боље поделе на мењачке послове и девизну штедњу.

4.4. Утицај помоћи и дознака на привреду Србије

За разлику од дознака, помоћ карактерише непосредно и привремено деловање на фискалну равнотежу у Србији, у смислу ослобађања средстава за друге намене, које се иначе не би могле подмирити, сличног ономе које потиче од дела прихода од приватизације.

Други макроекономски ефекат помоћи, који се запажа у извесној мери и код дознака, могао би бити у смислу пораста цена радне снаге. Било би неопходно најпре утврдити да ли и у којој мери помоћ има ефеката на пораст цене рада. У том случају би теоретски, у циљу неутралисања повећаних трошкова, односно смањене конкурентности, у оквиру фискалне политике било потребно такво прилагођавање јавне потрошње, увећане кроз инострану помоћ, да јавне инвестиције обезбеде компензирајући пораст продуктивности у нашој привреди. Притом би изложеније смањивању конкурентности на основу пораста цена радне снаге биле радно интензивније гране, које би имале већи притисак за смањивање броја запослених. Међутим, израчунавање тих трошкова представљало би проблем.

Трећи ефекат помоћи на привреду Србије потицао би од притиска у правцу апресијације курса динара. Имајући у виду политику флексибилног девизног курса динара, када се не би примењивала стерилизација ефеката девизног прилива од помоћи, резултирајући пораст номиналног девизног курса би пре свега смањивао исплативост извоза у корист исплативости увоза.[82] Међутим, не постоје докази о посебном деловању помоћи у правцу прецењености курса динара услед већег броја фактора који могу деловати на исти начин, при чему је учешће помоћи у финансирању спољне неравнотеже ниско и опадајуће. То значи да би, у принципу, слабије извозне перформансе могле бити резултат саме евентуалне политике прецењеног девизног курса, а не помоћи.

[82] Ако би се примењивао режим фиксног курса динара, деловање помоћи на раст тражње за домаћим факторима производње, односно њихових цена, посредно би смањивало конкурентност српске привреде на светском тржишту.

У сваком случају, за политику девизног курса остаје потреба за онемогућавањем деловања помоћи и дознака у правцу прецењености девизног курса путем стерилизације њихових ефеката. У перспективи, тај проблем ће се односити само на дознаке. За сада, у оквиру монетарне политике деловање помоћи у смеру апресијације номиналног девизног курса динара централна банка може неутралисати стерилизацијом токова помоћи, уз одговарајући трошак пораста домаћих каматних стопа и потискивања приватних инвестиција, тако да би се могла вршити процена позитивних и негативних ефеката стерилизације овог дела девизног прилива. Ипак, треба имати у виду да би обим ових интервенција, сразмерно обиму помоћи, био мали и опадајући, а, самим тим, и пратећи негативни ефекти. Он би се, такође, односио само на део помоћи који се ефектуира у новцу, а не и на део који у земљу улази у виду робе, и који би, за разлику од нестерилисане помоћи у новцу, имао дефлаторни ефекат.

Са аспекта платног биланса, битна је пропорција у којој се помоћ у новцу троши на увоз робе и услуга, за шта не постоји евиденција. Међутим, постоји основа за оцену да се велики део помоћи у новцу троши на увоз робе и услуга. Посебна анализа била би потребна за оцену ефикасности трошења и коришћења овог дела помоћи.

За разлику од помоћи, прилив дознака у Србију може се сматрати и ефектом почетка процеса међународне интеграције домаћег тржишта радне снаге. Притом дознаке представљају компензацију за ангажовање овог фактора производње у привредама пре свега земаља ЕУ, као што ће, у перспективи, то бити случај са девизним приливом, на пример, по основу наплаћених дивиденди[83] од улагања нашег капитала у иностранству. У оба случаја се, са становишта националне привреде, ради о компензацији за дезангажаване, тј. у иностранству пласиране факторе производње.

Из карактера дознака као компензација за иностранo ангажовање наше радне снаге произлази намена њиховог коришћења пре свега на различите облике потрошње, односно тражње укључујући и увозну, уместо на инвестиције. Међутим, дознаке би могле да буду основа за пораст инвестиција, нарочито у одређене облике производње, која се без њих не би могла реализовати, као и предузетништва, самозапошљавања и производног усавршавања. Да би се начин њиховог коришћења променио у правцу инвестирања у привреду Србије, било би потребно да економска политика својим сигналима не дестимулише, односно да конкретним мерама мотивише и пошиљаоце и кориснике дознака да их у већој мери користе у производне сврхе. Имајући у виду да корисници дознака у Србији често објективно нису у могућности да дознаке користе у инвестиционе сврхе, на овом задатку би могла бити ангажована и једна државна агенција, било постојећа било новоформирана као облик стимулације производног инвестирања дознака у мала и средња предузећа, уместо евентуалног улагања у резиденцијалну градњу, која би могла деловати као надзорни органи за рачун

[83] Овај облик компензације за ангажовани капитал, као и компензација за ангажовану радну снагу на рок до годину дана, у оквиру платног биланса спада у приходе, за разлику од дознака у ужем смислу, које спадају у трансфере.

пошиљалаца дознака[84]. Такође, додатне подстицајне ефекте требало би обезбедити снижавањем трошкова трансфера дознака у Србију.

Међутим, за сада дознаке доприносе пре свега финансијској и социјалној стабилности Србије, док су, при постојећем начину њиховог коришћења, далеко мање значајне са становишта развојне функције. Њихов значај потиче пре свега из њиховог обима и предвидљивости, који их чине стабилизирајућим у односу на друге платнобилансне токове, услед чега могу да послуже као тампон за економске поремећаје на начин сличан девизним резервама, без обзира на то што Народа банка Србије нема контролу над њиховим трошењем. Њиховој предвидљивости на дуги рок доприноси очекивани дугорочни раст потребе за увезеном радном снагом пре свега у земљама ЕУ, упоредо са порастом просечне старости њеног становништва. Процес нашег приступања ЕУ ову тенденцију би само појачао. У екстремном облику и у одсуству значајнијег пораста инвестиција у привреду Србије, таква тенденција може представљати знатан губитак најквалитетнијег дела њене радне снаге, имајући у виду да земље из којих дознаке потичу често регулишу могућности запошљавања страних радника на врло селективној основи. То потврђује и недавно објављена студија[85] о имиграцији у Швајцарској на примеру радника из бивше Југославије.

У погледу деловања дознака на кретање надница у Србији треба имати у виду да се ради о више ефеката са супротним предзнацима, чији је крајњи исход мање предвидив и изразит него у случају помоћи. Сам одлив радне снаге делује подстицајно на пораст домаћих надница, док прилив дознака, с једне стране, делује супротно, као допуна домаћих зарада, а, с друге, смањује понуду радне снаге и од стране издржаваних чланова породице у Србији. За укупни ефекат на ниво надница у привреди од значаја је да ли је пре одласка у иностранство појединачни радник био незапослен или је имао радно место и да ли га је напустио својом вољом или је отпуштен. У сваком случају, укупан ефекат дознака на општи ниво надница у привреди Србије не би требало да буде велики.

Са становишта платног биланса, слично као код коришћења помоћи, значајна је сразмера у којој породице наших радника троше дознаке на увозну у односу на домаћу робу, за шта такође не постоје подаци. Са становишта монетарне политике, односно политике девизног курса, као код помоћи у новцу, ради неутралисања инфлаторног ефекта и ефекта на девизном тржишту, потребно је вршити стерилизацију девизног прилива од дознака, посебно имајући у виду да се ради о далеко већим износима.

Дознаке, упркос неизвесном, а могуће и негативном деловању на привредни раст кроз одлив радне снаге и смањивање заинтересованости за рад, могу допринети стабилности привреде Србије својим контрацикличним ефектима и неутралисањем екстерних поремећаја, мада могу, у принципу, бити и преносиоци поремећаја из иностранства, уз смањивање сиромаштва значајног

[84] Видети Bougha-Hagbe (2004).

[85] Dominique M. Gross (2006). Аутор оцењује да је пооштравање швајцарских имиграционих прописа средином деведесетих година допринело томе да наши радници, попут радника из осталих европских земаља, буду мање финансијски мотивисани и склонији трајном остајању, што је карактеристика вишег нивоа квалификације радника.

дела нашег становништва, у чему су сличне са помоћи. Нето ефекат дознака на кретање производње у Србији треба посебно проучити, будући да, према већем броју студија на узорцима више земаља, оне, с једне стране, делују негативно смањујући залагање на раду, а, с друге, у супротном смеру, стварањем могућности за пораст дисперзије надница. Поред ефеката на пораст БДП-а, потребно је проучити ефекте дознака на поједине макроекономске токове, посебно са становишта платног биланса Србије.

Утврђивање ефеката пораста дознака на БДП могло би се засновати на моделу какав је применио Chami (Chami et al, 2003) на групу земаља у развоју (односно Burgess и Haksar на примеру Филипина (Burgess и Haksar, 2005)), изражавајући промену реалног БДП-а по становнику у групи земаља у развоју као функцију његове вредности из претходног периода, учешћа инвестиција у БДП-у и промене нивоа дознака.[86]. Он је утврдио постојање негативне корелације раста дознака и раста БДП-а по становнику (што важи и када се модел прошири укључивањем учешћа нето прилива приватног капитала у БДП и инфлације)[87]. Проблем ендогености модел решава (имајући у виду да су узроци дознака уједно под утицајем њихових ефеката, при чему је БДП један од главних детерминанти дознака, као и, са своје стране, под њиховим утицајем) тако што се у првом кораку оцењује стопа раста дознака као функција других променљивих, док је у другом зависна променљива стопа раста БДП-а по становнику, будући да се моделом утврђене вредности стопе раста дознака из првог корака користе као независна променљива.

Један модификовани модел заснован на наведеном моделу могао би се, у принципу, тестирати на примеру Србије, доводећи у везу пораст њеног БДП-а са порастом учешћа дознака у БДП-у, дефинишући промену БДП-а по становнику као функцију исте променљиве из претходног периода, промене односа инвестиција и БДП-а, промене односа коришћења иностраног капитала и БДП-а и другим моделом предвиђених односа дознака према БДП-у .

Серија другом једначином утврђених учешћа дознака у БДП-у била би одређена тако да пораст односа дознака према БДП-у ставља у зависност од промена односа реалних каматних стопа у Србији и реалних каматних стопа у земљама ЕУ, мада би се, у нашем случају, могла претпоставити још увек ниска еластичност дознака на ову променљиву, од промена односа БДП-а по становнику у Србији према БДП-у по становнику у земљама ЕУ, као региона из којег потиче велики део дознака, као и од променљиве која би представљала кретање броја наших радника запослених у иностранству. Притом би се могле алтернативно користити две серије података за учешће дознака у БДП-у, на основу уже дефинисаних дознака и на основу дознака које садрже део девизног прилива по мењачким пословима.

[86] При чему су све величине изражене логаритмима, тако да одговарајући коефицијенти приказују стопе промена.

[87] Посматрајући само земље са серијама података дужим од десет година, аутори су запазили да је учешће дознака у БДП-у у земљама споријег привредног раста више, као и да је у оквиру појединих земаља виши ниво дознака повезан са нижим привредним растом. Међутим, једини закључак који се, по њима, може поуздано извести из ове снажне негативне корелације јесте да дознаке делују контрациклично.

Међутим, примена оваквог модела би, за сада, наишла на препреке због недовољне дужине временских серија[88], онемогућавајући коришћење OLS метода утврђивања регресионих коефицијената, као и проверу стационарности серија применом ADF теста, односно евентуалне коинтегрисаности појединих варијабли на основу Engle-Granger-овог теста.

Треба имати у виду да Chami (Chami et al, 2003) сматра да његов модел не даје основу за поуздане закључке, али да постоје индиције о негативном односу дознака и привредног раста, при чему су коефицијенти уз инвестиције и нето приватне токове капитала оцењени као позитивни.

Насупрот таквом резултату, постоји могућност да би се, у нашем случају, на кључни коефицијент у основном моделу, који представља везу између раста учешћа дознака у БДП-у и раста БДП-а по становнику, односно његов предзнак, у великој мери одразио период последњих пет година истовременог високог раста БДП-а по становнику у Србији и високог раста дознака и њиховог учешћа у БДП-у.

Осим тога, у једначини којом би се утврђивало учешће дознака у БДП-у могући позитиван предзнак коефицијента уз променљиву која представља однос БДП-а по становнику у Србији и ЕУ, који би се могао очекивати у истом периоду, био би у колизији са тезом да дознаке релативно расту када доходак у земљи релативно опада, тј. да модел приказује дознаке као компензаторне трансфере, чији је основни задатак да неутралишу негативни ефекат слабијих економских резултата у земљи корисници.

Резултате потенцијалне примене оваквих модела, посебно са становишта извођења квантитативних закључака, у нашем случају би у још већој мери требало узимати са резервом због ограничења у вези са серијама података, која се могу, између осталог, одразити на дефинисаност модела, имајући у виду број релевантних независно променљивих.

5. Закључци

1) Помоћ и дознаке, у макроекономском смислу, представљају облике изолације привреде земље у коју улазе од кретања на светском тржишту, односно од потребе за прилагођавањем спољашњим променама, будући да чине облике девизног прилива, а тиме и основу за повећавање девизних резерви земље, у великој мери независно од перформанси њене привреде. Међутим, дознаке могу представљати и канал утицаја промена у привредама земаља из којих потичу на привреде земаља корисница.

2) Оба облика девизног прилива доприносе смањивању сиромаштва и на тај начин врше, такође, изолацију земље од ефеката деловања тржишта, посебно у периоду транзиције, односно приватизације, на релативну социјалну позицију

[88] Подаци су расположиви за период од 2000. до 2005. године на тромесечној основи.

појединих слојева становништва, смањујући тиме потребу деловања државе у том погледу.

3) Заједничка карактеристика помоћи и дознака састоји се и у деловању у правцу прецењености девизног курса у односу на ниво који би произлазио само на основу конкурентне способности дате привреде, дајући погрешну слику о стварном степену спољне неравнотеже. Међутим, деловање дознака у овом смислу може се сматрати ограниченим, будући да апресијација номиналног девизног курса, у принципу, доводи до смањивања дознака услед смањивања њихове реалне вредности, осим ако се оне достављају у облику робе[89]. Последично, смањивање дознака би теоретски требало да води смањивању притиска према номиналној апресијацији девизног курса, али се у пракси апресијација, како номинална тако и реална, може јавити под утицајем низа других фактора и отуда наставити да делује негативно на кретање дознака у дужем периоду. У случају фиксираности девизног курса, ефекти оба вида девизног прилива би се, кроз деловање на пораст цена фактора производње, огледали у смањењу конкурентне способности привреде.

4) Теоретски, негативни ефекти помоћи и дознака могли би да се избегну, односно неутралишу коригованјем политике девизног курса и политике надница, држањем и једних и других под контролом, тј. њиховим коригованјем за ефекте на тржиштима девиза и радне снаге. Међутим, то би представљало облик интервенције државе на кретања ових цена у покушају да се један вид нетржишног деловања неутралише другим видом нетржишног, односно административног деловања. Посебан проблем би притом представљала оцена потребног нивоа интервенције, односно утврђивање адекватног нивоа ових цена. Зато би било потребно доћи до модела који би покушао да одговори на питање какав би ниво ове цене имале у одсуству помоћи, дознака, односно у одсуству и помоћи и дознака.

5) Када је реч о помоћи, расположива литература није успела да дефинише који њени аспекти онемогућавају позитивно деловање овог вида трансфера на привредни раст, да би се на основу тога прилагодио начин, облици и услови пружања помоћи. Упркос захтевима земаља у развоју да званична помоћ за развој буде дугорочнија, предвидљивија и флексибилније дистрибуирана, посебно када се ради о финансирању појединих програма и периодичних трошкова, управо је то оно што смањује притисак за реализацију процеса прилагођавања у овим земљама. Отуда би помоћ требало усмеравати у инвестиције, односно хуманитарне намене којима се, у ограниченом периоду, надокнађују или неутралишу последице деловања одређених једнократних нетржишних фактора, као што су природне катастрофе, ратови, санкције, већи политички и социјални поремећаји и сл., односно смањују људске патње током одређеног периода. Помоћ не би смела имати трајни, па чак ни дугорочни карактер како би се избегло стварање зависности, политичке условљености или везаности за испоруке из одређених земаља.

[89] Ово може бити значајно у случају постојања девизних рестрикција.

6) Најзад, у оквиру спољнотрговинског режима негативни ефекти помоћи у смислу опадања конкурентности, према либералном приступу заступљеном у међународним финансијским институцијама, могли би се неутралисати смањивањем увозних ограничења, тј. стварањем услова за раст конкуренције на домаћем тржишту земаља корисница, али треба имати у виду да би се тиме, бар на кратак рок, неутралисали ефекти помоћи. Непосреднији и ефикаснији, а такође либералистички начин неутралисања ефеката помоћи на конкурентност земаља корисница, коме су склоније њихове владе, био би смањивање увозних ограничења у земљама које пружају помоћ управо за извозне производе земаља корисница помоћи. Отуда би програми помоћи требало да садрже у већој мери олакшани приступ тржиштима земаља донатора за извоз из земаља корисница помоћи.

7) У случају Србије, било би тешко утврдити деловање појединих видова помоћи на привредни раст и запосленост, имајући у виду недовољну дужину временских серија. Међутим, узимајући у обзир да обимна литература заснована на вишедеценијском искуству великог броја земаља у развоју указује на њене превасходно негативне ефекте на привредни раст, требало би настојати да се њено коришћење напусти у што краћем року, односно сведе на поједине видове техничке помоћи. Уместо ње, требало би се оријентисати на развој интерних програма помоћи, који би, за разлику од екстерних, имали дугорочни карактер и односили се пре свега на социјални програм, који би једним делом подржао процес реструктурирања привреде, као и на програме регионалног развоја. Интензивније деловање тржишних законитости у одсуству одговарајуће инфраструктуре неће моћи да заустави ширење јаза између развијеног, пре свега северног дела земље, укључујући главни град, и неразвијеног осталог дела земље, посебно на југу, југоистоку и истоку, односно у ободним и пасивним крајевима, чиме би се спречило њихово даље дугорочно пропадање и прилив становништва у велике градове, чија инфраструктура такође није у стању да то поднесе. Са становишта наше монетарне стабилности и политике девизног курса динара, потребно је вршити стерилизацију монетарних ефеката помоћи у новцу.

8) Током последње три деценије, са порастом просечне старости становништва у развијеним земљама и међународне миграције дошло је до значајног раста дознака на глобалном нивоу, што ће се свакако појачати у наредним деценијама, делујући у правцу глобализације тржишта радне снаге. Међутим, још се не зна довољно о њиховим ефектима и томе како их искористити на најефикаснији начин. При томе више студија и модела указује на негативно деловање дознака на привредни раст, чиме се оне знатно разликују од токова приватног капитала.[90] Негативни макроекономски ефекти дознака заснивају се на моралном хазарду за владе, будући да су дознаке за многе земље главни извор девиза, без којег би економска политика била изложена великом притиску. То значи да, под утицајем дознака, владе постају склоне да занемарују неравнотеже у привреди и избегавају политички незахвалне мере за њихово отклањање.

[90] Мада има и сличности у смислу да се дознаке могу схватити, како указују поједине студије, као дивиденде на људски капитал, који је породица мигранта инвестирала у инстранству, где је принос на овај облик активе виши у односу на инвестиционе могућности у земљи порекла, и које, сходно томе, треба да се користе превасходно за потрошњу.

Полазећи од стабилности, односно предвидивости дознака, владе могу деловати у очекивању да ће дознаке и даље изоловати домаћу привреду од негативних последица промена у светској привреди, што води још већој зависности од њих.

9) Потребно је боље разликовати краткорочне од дугорочних ефеката дознака на тржиштима фактора производње, посебно радне снаге, као и више проучити узајамно деловање промена номиналног девизног курса и кретања дознака. У краткорочне ефекте спадају утицаји на цену рада у земљама извозницама радне снаге у смислу пораста на основу смањивања понуде радне снаге, а у земљама увозницама радне снаге у обрнутом смислу, као и утицаји на структуру инвестиција у правцу радно интензивнијих у земљама увозницама радне снаге и обрнуто у земљама извозницама радне снаге. У дугорочне ефекте би спадали, поред развоја предузетништва и самозапошљавања, и они који проистичу из оваквих промена структуре инвестиција, односно цена радне снаге у обе групе земаља, и они би такође били супротног карактера.

10) За Србију је значајно да смањи трошкове трансфера дознака и коришћење његових неформалних облика, подстакне пласирање дознака у производне инвестиције, као да и врши стерилизацију њихових монетарних ефеката, односно ефеката на кретање девизног курса. Њихов значај се заснива на обиму и предвидивости, посебно имајући у виду очекивани раст потреба за нашом радном снагом пре свега у земљама ЕУ, у условима нашег приближавања овој групацији, што их чини стабилизирајућим фактором сличним девизним резервама[91]. Међутим, потребно је истовремено проценити укупне дугорочне трошкове одлива овог фактора производње за нашу привреду. Такође, потребна је прецизнија анализа макроекономских ефеката дознака, при чему би се код коришћења економетријских модела јављали проблеми квалитета података и недовољне дужине временских серија за извлачење поузданих квантитативних процена.

[91] У мери у којој дознаке потичу од мењачких послова, оне и формално представљају део наших девизних резерви.

LITERATURA

Adams Jr., Richard and John Page: "International Migration, Remittances and Poverty in Developing Countries", Poverty Reduction Group, The World Bank, WPS3179, December, 2003.

Adams Jr., Richard: "Economic Growth, Inequality and Poverty: Findings from a New Data Set", World Bank Research Working Paper 2972, February 2003.

Baldacci, Emanuele, Benedict Clements, Qiang Cui and Sanjeev Gupta: "What Does It Take To Help The Poor?", Finance and Development, IMF, June 2005, Volume 42, Number 2.

Bougha-Hagbe, Jacques: "A Theory of Workers` Remittances with an Application to Morocco", IMF Working Paper, WP/04/194, 2004.

Burgess, Robert and Vikram Haksar: "Migration and Foreign Remittances in the Philippines", IMF Working Paper, WP/05/111, 2005.

Chami, Ralph, Connel Fullenkamp and Samir Jahjah: "Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development?", IMF Working Paper, WP/03/ 189, 2003.

Chuhan, Punam, Stijn Claessens and Nlandu Mimingi, 1998, "Equity and Bond Flows to Latin America and Asia: The Role of Global and Country Factors", Journal of Development Economics, Vol. 55, pp. 439-463.

Durand, Jorge, Emilio A. Parrado and Douglass S. Massey, 1996, "Migrodollars and Development: A Reconsideration of the Mexican Case", International Migration Review, Vol. 30, pp. 423-444.

Elbadawi, Ibrahim A. and Robert de Rezende Rocha, 1992, "Determinants of Expatriate Workers` Remittances in North Africa and Europe", World Bank Policy Research Working Paper 1038.

El-Sakka, M.I.T. and Robert McNabb, 1999, "The Macroeconomic Determinants of Emigrant Remittances", World Development, Vol. 27, pp. 1493-1502.

Glytsos, Nicholas, 1993, "Measuring the Income Effect of Migrant Remittances: A Methodological Approach Applied to Greece", Economic Development and Cultural Change, Vol. 42. pp. 131-168.

Gross, Dominique M., Simon Fraser University: "Immigration to Switzerland, The Case of the Former Republic of Yugoslavia", World Bank Policy Research Working Paper (WPS 3880)), April 2006.

Gubert, Flore, 2002, "Do Migrants Insure Those Who Stay Behind? Evidence from Kayes Area (Western Mali)", Oxford Development Studies, Vol. 30, pp. 267-87.

Harford, Tim, Bita Hadjimichael Michael Klein: Private Finance: "Are Private Loans and Charitable Giving Replacing Aid?", The World Bank Group, Note Number 290, April 2005.

Harford, Tim, Michael Klein and Klaus Tilmes: "The Future of Aid 1: The Rise of the Undergrowth", The World Bank Group, Note Number 284, March, 2005.

IMF: Approaches to a Regulatory Framework for Formal and Informal Remittance Systems: Experiences and Lessons", Prepared by the Monetary and Financial Systems Department, approved by Stefan Ingves, February 2005.
IMF Survey, July 26, 2004.

International Monetary Fund, Remittances Statistics, April 25, 2005.

The International Bank for Reconstruction and Development, The International Development Association and The International Finance Corporation: "Country Assistance Strategy for Serbia and Montenegro", November 2004.

Itzigsohn, Jose, 1995, "Migrant Remittances, Labor Markets and Household Strategies: A Comparative Analysis of Low Income Household Strategies in the Carrabean Basin", Social Forces, Vol. 74, pp. 633-655.

Jamison, Dean and Steven Radelet: "Making Aid Smarter", Finance and Development, IMF, June 2005, Volume 42, Number 2.

Kozel, Valerie and Harold Alderman, 1990, "Factors Determining Work Participation and Labour Supply Decisions in Pakistan`s Urban Areas", Pakistan Development Review, Vol. 29, pp. 1-18.

Maimbo, Samuel Munzele: "The Regulation and Supervision of Informal Remittance Systems: Emerging Oversight Strategies", Seminar on Current Developments in Monetary and Financial Law, November, 2004.

Martinez, Jose de Luna: “Workers` Remittances to Developing Countries: A Survey with Central Banks”, The World Bank, 2005.

Nishat, Mohammed and Nighat Bilgrami, 1991, “The Impact of Migrant Workers` Remittances on Pakistan Economy”, Pakistan Economic and Social Review, Vol. 29, pp. 21-24.

Rajan, Raghuram and Arvind Subramanian: “What Undermines Aid`s Impact on Growth?”, IMF Working Paper, WP/05/126, 2005.

Rajan, Raghuram and Arvind Subramanian: “Aid and Growth: What Does the Cross – Country Evidence Really Show?”, IMF Working Paper WP/05/127, 2005.

Rajan, Ramkishen, Reza Siregar and Iman Sugema, 2003, “Why Was There a Precrisis Capital Inflow Boom in Southeast Asia?”, Journal of International Development, Vol. 15, pp. 265-283.

Ram, Rati and Kevin Honglin Zhang, 2002, “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Data for the 1990s”, Economic Development and Cultural Change, Vol. 51, pp. 205-215.

Ratha, Dilip: “Workers` Remittances” in The World Bank, Global Development Finance 2003: Striving for Stability in Development Finance, Washington, D.C., 2003.

Sarno, Lucio, and Marc P. Taylor, 1997, “Hot Money, Accounting Labels and the Permanence of Capital Flows to Developing Countries: An Empirical Investigation”, Journal of Development Economics, Vol. 59, pp. 337-364.

Stahl,Charles W. and Ahsanul Habib, 1989, “The Impact of Overseas Workers` Remittances on Indigenous Industries: Evidence from Bangladesh”, The Developing Economies, Vol. 27, pp.269-285.

Straubhaar, Thomas, 1986, “The Determinants of Workers` Remittances: The Case of Turkey”, Weltwirtschafliches Archiv, Vol. 122, pp.728-740.

Wahba, Sadek, 1991, “What Determines Workers` Remittances?”, Finance and Development, December, pp. 41-44.

World Economic Outlook, April 2005.

Yang, Dean: “International Migration, Human Capital and Enterpreneurship: Evidence from Philippine Migrants` Exchange Rate Shocks”, The World Bank Policy Research Working Paper 3578, 2005.